

Ormož 1941-1945

Ključne besede: Ormož, 1941–1945, 2. svetovna vojna, izgnanci, Nemci, odpor, OF, osvoboditev, ljudski odbori

I. Uvod

Pričujoči tekst je tretji del raziskovalnega dela, osredotočenega na moj rojstni kraj v času druge svetovne vojne. Zakaj trilogija, zakaj toliko zavzetega dela in ukvarjanja s časom in dogodki, ki bi jih morali že zdavnaj predelati in se osredotočiti na sedanjí čas in prihodnost, v katerih nas ne bi smele več razdvajati zamere iz preteklosti? Odgovor je preprost – ker se ni do danes s tem obdobjem iz ormoške zgodovine še nihče nikoli resno in poglobljeno ukvarjal in ker imajo zanamci pravico zvedeti, kako in kaj je v resnici bilo v mestu Ormož! Ne nazadnje in predvsem pa tudi za to, da si ob tem vsak zase postavi nekaj izjemno pomembnih vprašanj in si nanje pošteno odgovori.

Taka vprašanja so: Kako bi se jaz obnašal oziroma ravnal v odnosu do tistega, ki je okupiral mojo domovino in ima namen uničiti moj lastni narod (tudi mojo mater in očeta)? Ali pomanjkanje, lakota in revščina lahko upravičijo ovajanje, izdajstva, sovražstvo do sosedov in s tem prevlado negativnega v človeku nad tistim, kar je v njem dobrega? Je to, da imam drugačno politično prepričanje pomembnejše od ljubezni do domovine in da se udinjam tujcu? Če pri iskanju odgovorov na takšna vprašanja ne prevladajo osebne ambicije in karierizem, egoizem in sebičnost, potem tudi pri odločanju vrhovnih sodnikov v naši državi konec leta 2019 ne bi moglo priti do škandalozne odločitve o razveljavitvi sodbe in posledične rehabilitacije domobranskega

generala Leona Rupnika, ki se je klanjal okupatorju! V čem je razlika med današnjim sodelovanjem neke politične stranke s somišljeniki v tujini, če ima prav ta tujec enake ozemeljske pretenzije kot takrat, ko je že enkrat v preteklosti zasedel našo deželo? Ni ne vsebinske in ne pojmovne razlike: tisti, ki ljubi tujca bolj kot svojega sonarodnjaka, je bil in bo vedno le izdajalec. Zato ljubimo svojo domovino in svoje sonarodnjake tako kot sebe, da bo lahko domovina ponosna na nas in da se nam potomcem ne bo treba sramovati – tudi zaradi vsega obsojanja vrednih prizadevanj po spreminjanju zgodovine pri desni politični opciji v zadnjem času.

Prvi del »Po sledih zavednega ormoškega Sokola (Franc Trop, krojaški mojster: 1905–1983)²« sem posvetil predvsem spominu na svojega očeta, v drugem delu »Ormož(ani) in 2. svetovna vojna«³ pa sem se oddolžil tudi vsem drugim zavednim prebivalcem Ormoža, ki jih je nemški okupator izgnal z rodne grude v tuje dežele, in prebivalcem ob koncu vojne požgane Lente, prav tako pa ostalim žrtvam okupatorjevega nasilja. Seznami z razpoložljivimi podatki žrtev in odpornikov so dopolnjeni tudi s seznamami tistih, ki so jim povzročili to gorje. Oboje bom v nadaljevanju postavil še v družbeni – socialno ekonomski okvir medvojnega življenja v mestu Ormož tako z vidika funkcioniranja zasedbene uprave in življenjskih razmer pod okupacijsko oblastjo.

¹ Vladimir Trop, pravnik, Komenda.

² Zgodovinski zapisi XV/2018, Zgodovinsko društvo Ormož.

³ Zgodovinski zapisi XVI/2019, Zgodovinsko društvo Ormož.

II. Pred 2. svetovno vojno 1918–1941

Vojno med leti 1914 in 1918 so ljudje zaradi razsežnosti spopadov in vpletenosti več držav ter zaradi uničujočih posledic sprva poimenovali kar »svetovna vojna«. V njej so se tudi številni Ormožani in okoličani borili za »dom in cesarja« na strani poražene avsto-ogrske monarhije. Pozitivna posledica konca tega vojnega spopada je bila za naše območje pomemben nastanek nove države, v kateri se je slovenski narod povezal z drugimi slovanskimi narodi v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki jo imamo v zgodovinskem spominu kot prvo (kraljevino) Jugoslavijo. Tako kot so se tega, da so se znebili avstrijske nadvlade, nekateri Slovenci veselili, so bili drugi do »Srbov« oz. do nove državne skupnosti z njimi skeptični. A na tem ozemlju je vendarle ostala in še naprej živela tudi nemajhna skupnost nemško govorečih ljudi oz. neslovanskih korenin, ki je seveda tak izid vojne ni razveselil. V času počasnega in neučinkovitega rojevanja nove države po končani vojni sta bila ob vsesplošnem pomanjkanju in revščini prisotna precejšnje malodušje in obup, socialne stiske ljudi pa so se odrazile tudi v medčloveških odnosih, zaznamovanih s povečanim številom kriminalnih dejanj. Tihotapstvo in brutalni umori so postali

vsakdanje novice, ob katerih se navadni ljudje niti niso preveč vznemirjali, saj so bili preveč okupirani s skrbjo za lastno preživetje v teh težkih časih. Vojna je seveda najbolj udarila siromake in taki so prevladovali na kmečkem podeželju že v času rajnke monarhije pod Avstrijci. Za vsakokratne oblastnike so bili vedno zlasti prikladen »kanonen futer« v vojaških spopadih (veliko moških je padlo na fronti ali pa so se vrnili domov kot invalidi v fizičnem ali psihičnem smislu, saj so grozote vojne pustile na ljudeh neizbrisen pečat prestanega gorja na soški fronti in drugod) ali v mirnodobnih političnih spopadih. To nam je tudi danes dobro znano, saj se glede tega ni pravzaprav nič spremenilo v zadnjih sto letih. Čeprav je danes povprečna življenjska raven seveda višja kot takrat, pa je več kot očitno, da se povečuje razkorak med izjemno bogatimi ljudmi in ostalimi, ki živijo v upanju na boljši jutri, kar pa je zgolj iluzija navidezne dosegljivosti dobrin in ugodja, ki sta ga ustvarila kapitalizem in danes predvsem trenutno prevladujoča neoliberalna doktrina. Ne samo to, socialni prepad je vedno večji in medsebojno nerazumevanje med ljudmi tudi. Nezadovoljstvo množic se seveda odraža na različne načine, še posebej, če ga za svoje potrebe izrabljajo politične stranke.

Ormož – pogled na mestno jedro z grajskega stolpa. Fotodokumentacija Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož/v nadaljevanju fotodokumentacija PMPO).

Ormož kot mestno središče ter okoliški kraji so bili zaznamovani s karakteristiko izrazito agrarnega podeželja, na katerem so ljudje živeli zlasti od kmetijstva in živinoreje na plodnih ravninah in z vinsko trto bogatih goricah. Ormož ni doživel industrijskega preboja vse do šestdesetih let 20. stoletja. Obstajalo je le nekaj manjših proizvodnih obratov, ki jim ne moremo reči niti tovarne, in precej obrtnikov, ki jim tudi ne moremo reči, da bi lahko bili ekvivalent temu, kar danes pojmuje kot samostojne podjetnike (ki zaposlujejo tudi večje število ljudi), saj je šlo v prvi vrsti za storitvene dejavnosti, ki so jih ljudje potrebovali za vsakdanje življenje. Tako ne preseneča, da je bilo vse do začetka druge svetovne vojne v Ormožu največ gostiln, mlinarjev, krojačev, trgovcev in čevljarjev. Na predelovalne dejavnosti pa so bili vezani obrati za predelavo živalskih kož, proizvodnjo mila, žaga, opekarna, vinske kleti ter trgovanje z vinom. Zadnji omenjeni, ki so zaposlovali tudi manjše število delavcev, so bili večinoma v rokah nemško govorečih prebivalcev Ormoža, medtem ko so bili obrtniki (praviloma brez dodatno zaposlenih) večinoma slovensko govoreči prebivalci Ormoža.

Ormož je seveda imel tudi takrat svoje »meščane« in gosposko, pa tudi intelektualce, vezane zlasti na opravljanje javnih in upravnih funkcij, šolstvo in zdravstveno dejavnost. Družabno in politično udejstvovanje je bilo v tako majhnem kraju, ki je še leta 1941 štel le okrog 1100 prebivalcev, omejeno zlasti na članstvo v liberalnem društvu Sokol in v konservativnem društvu Orel ter na druženja v gostilnah, kjer so med drugim umovali o vsakdanjih dogodkih in kvartali, kegljali ali igrali biljard. Kulturno življenje so popestrili z obiskom kinodvorane ter ogledom kakšne predstave v izvedbi amaterskih igralcev, vsi pa so se radi

poveselili in naplesali na veselicah. Dogodkov in možnosti za kulturni dvig in duhovno rast v bolj kot ne zaspanem mestu ob Dravi ni bilo ravno na pretek, kar se ni spremenilo še dolgo po tem.

Ne glede na skromno in težko življenje v tistem času, pa ljudem ni manjkalo dobre volje in hudomušnosti, s katero so se odzivali na takratno stvarnost. Za primer navajam le dve anekdoti, ki ju je zapisal naš rojak Rado Kukovec s Hardeka: Morda najbolj znan in prodoren predvojni (pred 2. svetovno vojno) ormoški zdravnik je bil dr. Otmar Majerič, ki je imel tu svoj sanatorij in kopališče. Domačini so mu spesnili naslednje: »Nisem Nemeč – ne Hrvat, tudi Slovenec nisem rad, nisem riba – nisem tič, jaz sem doktor Mayeritsch!«

Ko je leta 1939 obiskal Ormož takratni šef Dravske banovine dr. Marko Natlačen, ga je v Ormožu pričakal napis: »Naj živi naš ban, vseh dobrot natlačen, tebe čaka narod lačen!«⁴

Slovenci zelo radi podpiramo vinogradnike z izdatnim uživanjem rujnega vinca, zato je bila v Ormožu gostilna na vsakem vogalu in tešila žejo ljudstva. Če jih naštejemo le nekaj: na današnji Ljutomerski cesti so si lahko ljudje potešili žejo pri gostilničarju Štermanu, takoj zatem pri Horvatu, na železniški postaji pri Grivcu, na glavnem trgu pri Havlasu, pa pri Gomziju ter Skorčiču... Nekatero od teh lokacij in ljudi so povezane z dogajanjem med 2. svetovno vojno in so se tudi kot take zapisale v spomin. Medtem ko so ljudje lahko »tankali« na več lokacijah v mestu, pa je za potešitev motorizacije bilo poskrbljeno le na enem samem mestu na današnji Vrazovi ulici pred trgovino Kuharičevih, kjer je bila prva bencinska črpalka. Konkurenca je bila velika tako med obrtniki – krojači, čevljarji, peki, prav tako pa med trgovci, ki so kar tekmovali, kdo bo imel boljši lokal in več strank. Tako kot je bila prisotna

⁴ Glede obstoja nemške nevarnosti (delovanje t.i. pete kolone) na tleh Kraljevine Jugoslavije je general Draža Mihajlovič leta 1939 poročal, da naj bi se ban Natlačen v sklopu tumeje po obmejnih področjih v Ormožu srečal tudi z vodilnimi kulturbunda (morda samo z Brodarjem). Takrat naj bi Natlačen nastopal proti Srbom; pripisujejo mu celo geslo: »Srbe na Vrbe!«. https://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:385528-Vojsci-preti-r.

nacionalno razdeljena sestava prebivalstva, so si posamezni ponudniki tudi prizadevali pridobiti naklonjenost nemško govorečih domačinov, k drugim pa so zahajali zavedni Slovenci. Tipična sta primera trgovca Augusta Gotwaina in njegovih pretežno Nemcem naklonjenih strank na eni strani ceste, na drugi pa Slovenca Tomaža Kosca, ki si je uredil še lepšo trgovino s tekstilom v zgradbi, ki je bila v neposredni bližini gasilskega doma.

Po koncu 1. svetovne vojne si niti gospodarstvo še ni prav opomoglo, že je nastopila velika gospodarska kriza konec dvajsetih let, ki je zavrta razvoj in ekonomsko ter socialno stisko le še povečala. Ljudje so živeli iz rok v usta in marsikomu se je že začelo tožiti po prejšnjih časih pod avstrijsko nadvlado, še posebej zato, ker je prevladoval občutek, da se v novi državi Kraljevini Jugoslaviji ne izpolnjujejo dovolj hitro pričakovanja ljudi po boljšem življenju za vse. V takšnih neperspektivnih razmerah hitro vznikne primerno okolje za demagoge in populizem. Pojav in vzpon fašizma in nacizma sta kmalu oplazila tudi naše kraje. Razočarani ljudje z ukradenimi sanjami so postali lahka tarča tistih, ki so jim obljubljali boljši jutri z več službami, možnostjo dela in zaposlitve za ljudi, boljšim plačilom, učinkovitejše delovanje države ipd. Narodnostno mešano okolje, razklano že od prej tako po nacionalnem kot političnem ključu se je še bolj polariziralo. Z vedno agresivnejšim fašizmom in nacizmom so se stopnjevali tesnoba in trenja med tukajšnjim prebivalstvom. Zgodovinarica dr. Mateja Ratej⁵ je v svojih raziskovalnih projektih, vezanih na prelomne dogodke med obema svetovnima vojnama razgalila vzroke in posledice teh dogajanj na naših tleh in hkrati opozorila po eni strani na ekonomsko in socialno stisko ter

ranljivost običajnih ljudi, po drugi pa hkrati na nepremišljenost in grozljivo razčlovečenost v medsebojnih odnosih, ko gre za preživetje v razmerah različnih antagonizmov. Tako kot po drugih mestih na slovenskem ozemlju, kjer so prebivali ljudje nemško govorečih korenin, so Nemci (dejansko pa so to bili po poreklu Avstrijci) in njim naklonjeni Slovenci, ki jih je preslepila Hitlerjeva velikonemška propaganda, ustanovili podružnico Švabsko-nemške kulturne zveze (Schwabisch-deutscher Kulturbund) tudi v Ormožu leta 1939. Ustanovni občni zbor so imeli v kinodvorani Avgusta Kreutza, ključavničarskega mojstra, na naslovu Ormož 99. Podružnici je načeloval zobozdravnik dr. Aribert Brodar, sin bivšega trgovca Štefana Brodarja, ki je izviral s Hrvaške in v Ormožu (hišna številka 22) kupil vilo, prej v lasti trgovca z vinom Urha. Dr. Brodar je v naslednjih dveh letih včlanil v organizacijo več kot sto članov. Vodilni člani so se sestajali v njegovi hiši/stanovanju in tam kovali načrte o nasprotovanju jugoslovanski državi ter o prevzemu oblasti, ko bodo v bližnji prihodnosti Nemci ponovno zasedli to ozemlje. Prav tako so že oblikovali sezname zavednih Slovencev, ki jih bodo takrat zaprli in izgnali. Na seznamu Nemcem sovražnih in nevarnih Slovencev, ki so ga kulturbundovci sestavili že oktobra leta 1940 na sestanku v goricah na Jeruzalemu pri njihovem članu, zagrizenem nacistu iz Zg. Štajerske, veleposestniku Avstrijcu Fischerauerju,⁶ se je znašel tudi moj oče Franc Trop, ki so ga izgnali v Srbijo. V začetku leta 1941 so postajali sestanki vse pogostejši, pred okupacijo že kar vsakodnevni. Udeleževal se jih je tudi predstojnik Okrajnega sodišča v Ormožu dr. Fabian Friderik. Kulturbundovci so sestankovali v prostorih kinodvorane Avgusta Kreutza, pa tudi v hotelu

⁵ Mateja Ratej, *Vojna po vojni, Štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja*, Modrijan, 2016 in *Markuzzijev madež, Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni*, Modrijan, 2017.

⁶ Tone Luskovič, *Ormož v času II. svetovne vojne* (<http://www.zb-nob-ormoz.si/index.php/obelezja-v-obcini-ormoz/61>).

Rajh (Ormož 111), v hiši lekarnarja Gustava Trautwetterja (Ormož 103), pri Adolfu Stammenu (Ormož 87) in dr. Otmarju Majeriču (Ormož 58).

Po nemški priključitvi Avstrije k tretjemu rajhu leta 1938 in zlasti po napadu na Poljsko jeseni leta 1939, so na naših tleh živeči Nemci in domačini, ki so simpatizirali z njimi, dobili še dodaten veter v jadra in že prej prisotni in razraščajoči hitlerizem je postajal vse hujša grožnja slovenski večini. Zavedni Slovenci niso stali križem rok in so razmišljali, kako se obvarovati pred pretečo vojno nevarnostjo, predvsem kako zaščititi ljudi pred vojaškim napadom po eni strani, po drugi pa pred špekulanti in dobičkarji, ki se v takšnih razmerah (strahu in pomanjkanja) okoristijo in kujejo dobiček s tujo stisko. V sklop teh prizadevanj sodijo ukrepi, ki jih je sprejela mestna oblast pod vodstvom zadnjega slovenskega župana Franca Hanželiča. Leta 1939 so tako ormoški sokoli dovolili občini, da je začela v Mestni grabi gradnjo zaklonišča.⁷ Pred samim izbruhom vojne pa so sprejeli ukrepe, s katerimi so trgovcem omejili cene živil in onemogočili kopičenje zalog (bogatom), saj so bile razpoložljive količine za preskrbo prebivalstva vedno bolj skromne. S podobno racionalizacijo in omejitvijo (zaradi pomanjkanja) so imeli opraviti ljudje ponovno takoj po končani vojni, saj je primanjkovalo vsega in so bili takšni ukrepi za zatiranje špekulacije nujni za vsaj približno normalno oskrbo prebivalstva z najnujnejšim živežem.

Že na začetku tridesetih let je bilo na naših tleh zaznati zasevke nacistične ideologije, ki se je počasi, a vztrajno, priplazila k nam čez severno mejo. Plodna tla za širjenje velikonemških rasističnih idej niso bili le predvsem tu živeči

Avstrijci, ki po koncu 1. svetovne niso preboleli izgube svojega kulturnega, (ne pa tudi večine) ekonomskega in političnega primata na naših tleh, temveč tudi Slovenci. Med zadnje omenjenimi bi bilo nekako logično pričakovati simpatizerje predvsem med premožnejšimi in bolj izobraženimi ljudmi, a spoznanja zgodovinskih raziskav⁸ pokažejo drugačno stanje, saj je bilo za nacistične ideje najti več navdušenja med preprostimi ljudmi – dninarji, viničarji, delavci, ki so se pokazali kot lahka tarča političnih agitatorjev. Trenja med simpatizerji velikonemštva, ki ga je poganjala nacistična ideologija, in zavednimi Slovenci, ki sta jih oplajala ljubezen do domovine in občutek ogroženosti, so se vedno bolj stopnjevala in kazala v organiziranih oblikah. Izstopajoča sta zlasti dogodka ob priliki pristopa Kraljevine Jugoslavije k trojnemu paktu 25. 3. 1941. Slovenci so se tudi v Ormožu 27. marca 1941 zbrali na protestnem zborovanju v Prosvetnem domu, kjer so govorniki – med njimi so s svojim revolucionarnim nastopom izstopali upravnik kmetijske zadruge Martin Skoliber, ravnatelj ormoške osnovne šole Alojz Tomšič in dr. Anton Hrovat, primarij ormoške bolnišnice – polni zanosa nasprotovali takšni odločitvi jugoslovanske vlade. Manifestacijo ljubezni do domovine so demonstranti nadaljevali s pohodom po mestnih ulicah.⁹ Nasprotna stran je naslednje dni prav tako protestirala proti takšnemu izkazovanju domoljubja in nasprotovanja velikonemštvu. Vse to vrenje se je dogajalo le dober teden dni pred nenapovedanim letalskim napadom nemške vojske na Beograd, kar je pomenilo začetek naslednje velike vojne na naših domačih tleh.

⁷ SI_ZAP/0070/0006, Zgodovinski arhiv na Ptujju/ v nadaljevanju krajše ZAP/, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877–1956/v nadaljevanju krajše KMO/).

⁸ Dr. Mateja Ratej, Slovenci in hitlerizem, Mladina 33, 16. 8. 2019.

⁹ Drago Novak, Prekija 1941–1945, Založba Borec Ljubljana, 1987.

III. 2. svetovna vojna 1941–1945¹⁰

Na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, je nemška vojska prodrla na jugoslovansko ozemlje z avstrijske in bolgarske strani. V Ormož so prodrle nemške enote (najprej tankovska izvidnica) iz Radgone čez Ljutomer, v torek, 8. aprila 1941. Jugoslovanska vojska se je iz mesta umaknila brez boja na hrvaško stran in pri tem za sabo porušila most čez Dravo. Od tam so nato obstreljevali področje mesta – proti gradu in cestno povezavo proti vzhodu; pri tem ni nastala nobena posebna škoda, niti ni bilo človeških žrtev. Naslednji dan so Nemci pripeljali topove in jih namestili na dvorišču sodnijskega poslopja pri hišni številki 76, kjer so z vzpetine nad Dravo obstreljevali bunkerje na hrvaški strani. Medtem se je skozi Ormož pomikalo nemško vojaštvo proti Ptujju, kjer so pri Borlu čez pontonski most prečkali Dravo in se pomaknili na Hrvaško. Ob prihodu nemške vojske v Ormož na velikonočni torek, 8. aprila, je okupatorje pričakal veličasten sprejem s špalirjem na glavnem trgu pred hotelom Rajh, množica (prevladovala so ženske in dekleta v belih nogavicah, kakršne so hitlerjanke demonstrativno nosile že več let) Nemcev in njihovih slovenskih simpatizerjev jim je razigrano

mahala s hitlerjanskimi zastavicami in jih navdušeno pozdravljala z vzkliki »Heil Hitler!«, jih obsipavala s cvetjem in jim ponujala pijačo (»nalivala žganje«) pod velikanskimi hitlerjanskimi zastavami, ki so se vile z obcestnih kandelabrov ob današnji Ptujski cesti. Scena in

Pričakanje prihoda nemške vojske v Ormož. Fotodokumentacija PMPO.

vzdušje, vredno objokovanja in za pozabo, je bilo zabeleženo s fotografskim aparatom, da priča o sramotnem obnašanju večine prebivalcev Ormoža tisti dan. V Ormožu je na veliki petek, 11. aprila 1941, kulturbundovec Ivan Remšnik, sicer obratovodja v lokalni podružnici falske elektrarne, odstavil ormoškega župana Ivana Hanželiča in prevzel vodstvo občine v svoje roke. Ker je bil ravno v tistem času v tujini, je prelomne trenutke proslavljanja njihovega zmagoslavja in prevrata zamudil vodja ormoških kulturbundovcev dr. Brodar, ki se je sicer že videl kot novi župan. Od tod zamera stremuškem Remšniku, tako kot nesoglasja med kulturbundovko Jahnovo in dr. Majeričem, ki ga je v medsebojnih prerivanjih kasneje celo spravila za zapahe. Prevratnik Ivan Remšnik je opravljal županske posle le slab mesec, saj jih je moral že v začetku maja predati v roke Andreju Froschauerju iz avstrijskega Gradca, ki jih je opravljal dobro leto dni. Tega je na čelu občine za krajši čas nasledil Gottfried Pichler, od novembra 1942 naprej je bil župan Fritz Gartner iz Šlezije. Po dveh letih ga je nasledil neki Sutter, zadnji nemški župan Mestne občine Ormož pa je bil Machalka Ehrenfried, nekdanji živinozdravnik s Ptujja.

¹⁰ Kronika mesta Ormož 1877–1956 (krajše – KMO), predvsem poglavje o Velikonemški dobi 1941–1945, ki ga je napisal dr. Alojzij Trstenjak, je najpomembnejši – in v veliki meri tudi edini obstoječi vir podatkov za to obdobje ormoške zgodovine, ki sem mu kar se da dosledno in zvesto sledil zlasti v III. in prvem delu IV. poglavja (zato je v tem delu članka avtorstvo v veliki meri pripisati dr. Trstenjaku). Le izjemoma so črpani posamični podatki tudi iz kakega drugega vira (ker ga v KMO ni ali pa ni popoln), kar je posebej izpostavljeno.

Na t.i. Spodnjem Štajerskem je 14. aprila 1941 prevzel upravo Hitlerjev odposlanec dr. Siegfried Uiberreither z nalogo vzpostaviti čimprejšnje oblasti na okupiranem območju; 26. aprila je v Mariboru sprejel Hitlerja, ki mu je ob tej priliki ponovno izrecno ukazal: »Naredite mi to deželo zopet nemško!«¹¹ To poslanstvo je začel takoj uresničevati že komandant vojaške enote, ki je prikorakala prva v mesto Ormož. Nemudoma je namreč izdal ukaza o takojšnji oddaji orožja (zaradi grožnje s smrtno kaznijo so ljudje iz strahu v roku štiriindvajsetih ur izročili 180 kosov različnega orožja) in uvedbi policijske ure (po sedmi uri zvečer). Nedolgo zatem so prebivalcem zasegli vsa motorna vozila (avtomobile in motorna kolesa).

Prihod nemške vojske v Ormož 8. aprila 1941. Fotodokumentacija PMPO.

15. aprila so Nemci pripeljali v Ormož kakih 800 razoroženih jugoslovanskih vojakov in jih kot vojne ujetnike nastanili v močno zastraženo šolsko poslopje, nato pa jih naslednji dan prepeljali z ladjami čez Dravo in napotili v Varaždin, od koder pa jih je uspelo precej pobegniti.

Kmalu zatem so Nemci z velikodušno pomočjo domačih izdajalcev začeli zapirati prve civiliste –

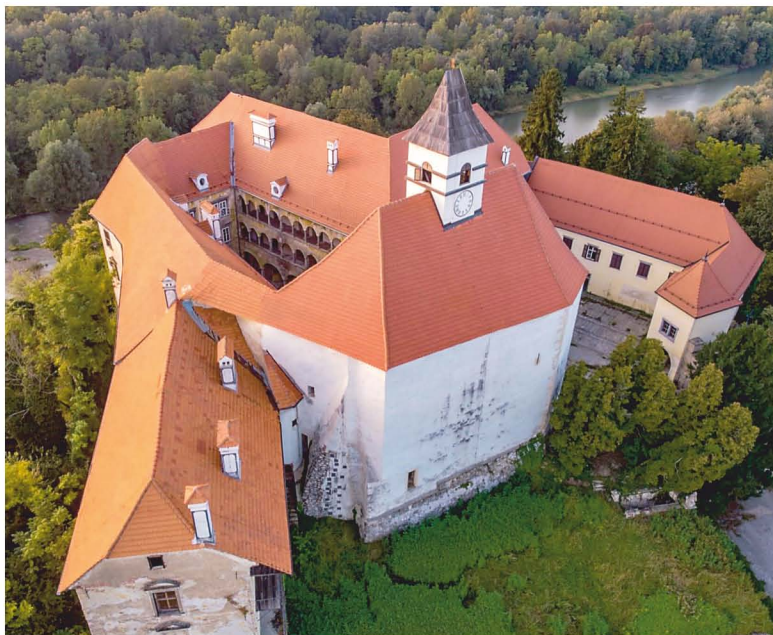
žrtve lokalnih kulturbundovcev. Ker sem o obojih že podrobno pisal v drugih dveh člankih,¹² se bom tukaj omejil le na skrajšan povzetek. Takoj po prihodu nemške vojske je stopila v ospredje sudetska Nemka Valerija Ja(h)n, ki je postala strah in trepet tako Slovencev kot tudi samih Nemcev. Bila je namreč gestapovka (nemška tajna državna policija) z visokim činom (generala), ki je do tedaj delovala kot prikrita vohunka (z zelo dobrimi zvezami celo na beograjskih ministrstvih!), saj je bila zaposlena v ormoški trgovini z usnjem pri Mariji Pirich. Ta nacistka do izbruha vojne ni posebej izstopala, prav tako s svojim protislovenskim delovanjem navzven niso delovali agresivno niti drugi kulturbundovci. To pa se je začelo spreminjati z bližajočim se vojaškim posegom, ko so postajali njihovi provokativni izpadi do Slovencev vse pogostejši, z arogantnim vedenjem in izzivalnostjo so ljudi zavajali in v pogovorih navajali k nepremišljenim izjavam proti Nemčiji in Hitlerju, nato pa jih ovajali dr. Brodarju in Janovi; ta je v pogovorih s strankami kot trgovka prihajala v pogoste vsakodnevne stike z različnimi ljudmi. Kot ovaduhi so se izkazali tudi nekateri drugi, vajenci in pomočniki, v trgovinah (med drugimi Hrvat iz Križovljana Pavel Lazar, pa neznan pomočnik iz Pevčeve trgovine, ki je ovadil svojega delodajalca Rudolfa Pevca¹³ in je kriv za smrt človeka, čigar roka mu je dajala jesti vsakdanji kruh!). Prevelika zaupljivost in nepremišljenost je marsikoga kmalu drago stala. Nemci so nastavili svojega župana, vzpostavili svoje oblastvene organe (kjer se je našla boljša služba tudi za omenjenega Pavla Lazarja) in seveda pripeljali svojo zloglasno tajno policijo gestapo. Za uresničitev njihove raznarodovalne politike in izpolnitev firerjevega ukaza o

¹¹ Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945*, Založba Obzorja Maribor, 1968, str. 143.

¹² Za obširen seznam z natančnimi podatki vseh izgnancev, prav tako pa bolj znanih ormoških kulturbundovcev glej članek: Vladimir Trop, *Ormož(-ani) in 2. svetovna vojna*, ZZ/XVI-2019. Vsi podatki v mojih treh člankih temeljijo na verodostojnih dokumentih iz arhivskih gradiv, črpani pa so tudi iz preverljivih pisnih in ustnih virov.

¹³ Ustni vir.

ponemčenju slovenske dežele so s seboj prinesli že vnaprej pripravljene sezname ljudi, ki so jih nameravali zapreti in izseliti. Tako je bilo od sredine aprila do konca julija 1941 aretiranih in izgnanih 120 zavednih Slovencev iz Ormoža. Vsa vodilna inteligenca in predstavniki slovenskega kulturno-političnega in gospodarskega življenja, sokoli in Maistrovi borci, pa tudi drugi, ki so se vodilnim članom kulturbunda kakor koli zamerili, so bili zaprti. Na tem mestu jih bom naštel nekaj: ormoški župan Franc Hanželič, dušna pastirja župnik Remigij Jereb in kaplan Rupret Pušenjak, od pravosodnega osebja sodnika dr. Dušan Pipenbacher in dr. Adolf Obrán, vodja zemljiške knjige Jurij Karba, odvetnik Milan Šijanec, notar Alojz Ponebšek, primarij ormoške križniške bolnice zdravnik dr. Anton Hrovat, živinozdravnik Jožef Nardin, agronom Miran Veselič, prosvetni delavci: ravnatelj meščanske šole Alojz Jenko, učitelji: Alojz Tomšič, Fortunat Turk, Ema Janežič, Josipina Polak, Martina Šijanec; šef davčne uprave Alojz Štrekelj, poštni uslužbenci: upravnik pošte Anton Pevec, uradnik Jožef Zidarič, pismonoša Ivan Vaupotič; zaposleni pri železnicah: uradnik Dimitrije Roganović, mizar Ferdinand Malin; zaposleni v obratu Falske elektrarne: namestnik obratovodje Mihael Kojc, uslužbenec Viktor Gorjup, bančni uslužbenci: Alojz Novak, Anton Polak, trgovci: Rudolf Pevec, Ludvik Kuharič, Franc Gaberc, Franc Šumak, Marija Polak, poslovodje: Martin Skoliber, Martin Puklavec, obrtniki: gostilničar Stanko Grivec, pek Adolf Brezник, krojaški mojster Franc Trop, dimnikarski mojster Ivan Rakuša, posestniki: mlinar Peter Zadravec, vinar Boris Veselič, kmet Martin Ivanuša, orožniki: Ivan Rojs, Štefan Anžlovar...

V poslopih gradu Borl je bilo zaprtih večina Ormožanov preden so jih izgnali v tujino. Spletni vir.

Gestapo je prihajal aretirat te ljudi v glavnem ponoči. Nekaterim so dovolili vzeti s seboj vsaj najnujnejše reči (oblačila, nekaj denarja), drugim še tega ne. S poročenimi so morali domača ognjišča zapustiti tudi njihovi družinski člani. Najprej so jih zaprli v novozgrajeni Prosvetni dom (poznejši Dom partizana oz. današnji Dom kulture), nato pa odvažali v ptujske zapore in na Borl ter naprej v Maribor ali Bresternico, od koder so jih odpeljali s transporti v izgnanstvo na Hrvaško, v Srbijo ali drugam, da bi »crkavali na tamkajšnjih gnojiščih«, kot je zaničljivo komentirala nacistka Janova. Da cinizem in človeška zloba ne poznata meja in nacionalnosti, pričata tudi vsega prezira vredna sramotna primera človeške pokvarjenosti in privoščljivosti nesreče, ki sta se zažrla v spomin dveh ormoških izgnank, ki sta jih bili deležni od someščank. Ko so na tovarnjak naganjali in odpeljali vso družino F. M.,¹⁴ jim je nemškutarska sosedka M. zabrusila, »da se ne bodo nikoli več živi vrnili sem« (in res se niso mogli, ker so jim vmes požgali dom na Lenti). Kaj (vse slabega in nizkotnega) se skriva v ljudeh je pokazala M. T.¹⁵ – hčerka znane ormoške trgovke,

¹⁴ Ustni vir.

¹⁵ Ustni vir.

ki se je nadrejenim Nemcem pritožila nad neenakim obravnavanjem zapornikov (ženske v isti celici, v kateri sta bili skupaj zaprti: L. S. naj bi imela »protekcijo«) zaradi tega, ker se je njena noseča sotrpinka iz Ormoža zasmilila celo paznikom in je niso silili v najtežja dela na Borlu. Namesto da bi zaprti someščani držali skupaj in si pomagali preživeti, če jim je že bila namenjena enaka kruta usoda izгона iz domovine, so nekateri (sicer redki posamezniki) iz gole nevoščljivosti in hudobije (ter morda zaradi kakih starih zamer) skušali izboriti zase kakšno malenkost na račun drugega, ki je trpel enako ali pa še bolj. Vojne (z grozodejstvi in s pomanjkanjem) postavijo ljudi na največjo preizkušnjo, razgalijo njihove značaje in tudi naplavijo na površje njihove plemenite, a tudi najslabše lastnosti. To se je takoj po prihodu okupatorja v Ormož pokazalo tudi tukaj. Predvidenim za izgon so že pred »vuzmom« in aretacijami omejili prosto gibanje, tako da niso smeli zapustiti kraja bivanja. Pred zlo slutnjo tega, kaj jih čaka, se je nekaterim uspelo umakniti iz Ormoža in se izogniti aretacijam, a so jim zato zaplenili premoženje (z obrazložitvijo, da se ga bo uporabilo »za utrditev nemštva na Spodnjem Štajerskem«). Druge pa so začeli zapirati (prve v noči iz 16. na 17. april) in jih surovo pretepati, kar je značilno za prve dni nemške strahovlade pri nas. Sadistična izživljanja nad someščani so zakrivili lokalni kulturbundovci in jih propagirali kot »hec«, če so »na občini« preteпали domačine, nad čimer pa so se nekateri očitno tudi naslajali (brivec L. je neimenovanega vabil na en tak velik hec 16. aprila, ko so »mlatili« Vindišarje – »die Windischen werden verprugelt«).

V poznejših letih so Nemci iz političnih razlogov zapirali le še ujete odporne, ki so simpatizirali z Osvobodilno fronto slovenskega naroda, in njihove sorodnike ter jih praviloma pošiljali v zapore in koncentracijska taborišča. Povod je bilo

zbiranje v organizirano skupino in opravljene diverzantske akcije na železniški infrastrukturi. Tako je gestapo s pomočjo slovenskih ovaduhov na podlagi izdaje uspel razbiti aktiviste OF in onemogočiti oborožen odpor v Ormožu. O tem, prav tako kot o vseh žrtvah okupatorja, sem prav tako že podrobno pisal v prejšnjih dveh člankih, tako da bom na tem mestu le bežno omenil nekatere od izgnancev, ki se v rodni Ormož po vojni niso več vrnili. Kot talca sta umrla Alojz Novak v Kragujevcu in Janez Trstenjak v Frankolovem, zaradi posledic okrutnega mučenja sta umrla trgovec Ludvik Kuharič st. in trgovec ter bivši narodni poslanec Rudolf Pevec, kot odpornika sta po mučenju umrla zajeta Dimitrije Roganović in Martin Skoliber, v Srbiji so za posledicami bombardiranja umrle Marija Lašič, Marica Lemut in Marjeta Karba, v taborišču Jasenovac se je končalo življenje mladih Cirila Zdravca in Ivana Jeremica, prav tako v NDH Franca Žigra, iz Dachaua pa se ni vrnil Vaso Vlaisavljević.

10. maja 1941 je dr. Uiberreither ustanovil posebno politično organizacijo Steierisches Heimatbund (Štajerska domovinska zveza) z nalogo, da »duševno, duhovno in politično vodi ljudi in jih napravi za zveste pripadnike Reicha in polnovredne člane nemške ljudske skupnosti«. Pri tej (novi) organizaciji je šlo v bistvu za nadaljevanje dela Švabsko-nemške kulturne zveze in se je tudi povsem naslonila na že izpeljano organizacijo Švabsko-nemške kulturne zveze. Tako je bil za vodjo ormoške celice ŠDZ postavljen dr. Brodar, ki je bil vodilni kulturbundovec.¹⁶ Štajerska domovinska zveza je kot politična organizacija nadomeščala Hitlerjevo nacionalsocialistično delavsko stranko na slovenskem Štajerskem (do njene končne priključitve Tretjemu rajhu). Oboroženi del Štajerske domovinske zveze je bil Vermašaft,

¹⁶ Tone Luskovič, *Ormož v času II. svetovne vojne* (<http://www.zb-nob-ormoz.si/index.php/obelezja-v-obcini-ormoz/61>).

njegovi pripadniki pa vermani, večinoma slovenski Štajerci.¹⁷

Sedež lokalnega Heimatbunda je bil v zgradbi ormoškega župnišča. Fotodokumentacija PMPO.

Političnoupravno je Ormož ostal v območju Ptujškega okrožja, h kateremu so pritegnili tudi onkraj Drave ležečo vas Virje z Otokom. Občinski urad Ormož, ki ga je vodil Andrej Froschauer, je za opravljanje administrativnih poslov takoj nastavil 4 ljudi, ki so skrbeli zlasti za izdajanje različnih vrst nakaznic (za nakup živil, tekstila), kmalu pa se je to število povzpelo na 14 zaradi razširjenih delovnih obveznosti (mdr. vodenje matičnih knjig). Pisarne so si uredili na glavnem trgu na hišnih številkah 73 in 75. Nemci so na Ptuj prenesli davčno upravo, prav tako pa so ukinili Okrajno sodišče v Ormožu in njegove pristojnosti prenesli na Okrajno sodišče na Ptuj, v Ormožu pa je med vojno delovala le njegova ekspozitura za opravljanje sodnoadministrativnih poslov. Ekspozituro je vodil neki Koelbl, na obravnave, ki so potekale tukaj, je prihajal sodnik s Ptuja, na zapuščinske obravnave pa notar iz Ljutomera. Odvetniške posle je opravljal dr. Viktor Pravdič, ki je likvidiral obe predvojni slovenski odvetniški pisarni in notariat (oba slovenska odvetnika in notarja pa so zaprli in nato izgnali). A tudi ekspozitura sodišča je leta 1945 doživela klavrn konec, saj jo je Narodna vlada republike Slovenije

ukinila in prenesla vse posle na Okrajno sodišče Ptuj. Tako je Ormož po več stoletjih izgubil svoje lastno sodišče, ki se je kot deželno sodišče prvič pisno omenilo 7. 10. 1638. Je pa bilo tudi med vojno poskrbljeno za redno plačevanje davkov. Če kdo tega ni pravočasno izpolnil, ga je obiskal davčni izterjevalec s Ptuja. Jeseni 1941. so odstranili Marijin kip s podstavkom, ki je stal pred hišo s št. 75 na Glavnem trgu. Kip je bil tam postavljen leta 1828, in sicer na mestu prejšnjega kužnega znamenja, postavljenega leta 1680. Župljani so kip shranili v cerkvi in tako preprečili njegovo uničenje; po vojni so ga lahko spet postavili in še danes stoji v bližini cerkve. Pod nemško okupacijsko upravo je tako sledil za domačine udarec za udarcem, saj so hitro izgubljali svojo lastno identiteto in v zgodovini težko pridobljene attribute lokalne suverenosti, kot sta bila sodišče in davkarija. To jim je otežilo opravljanje nujnih poslov v uradnih inštitucijah. Dodatno in še huje pa so zarezali v duše zavednih Slovencev drugi okupatorjevi ukrepi, zlasti prepoved uporabe njihovega maternega jezika v javnem življenju, saj je Nemce najbolj motil slovenski značaj mesta in okoliških krajev. Z namenom čimprejšnjega ponemčenja so zato takoj ponemčili krajevna imena in odstranili vse slovenske napise na občinskih tablah, vaških križih in kapelah, na cestnih križiščih, na železnici, pošti, trgovskih in obrtnih lokalih, kakor tudi na tablicah s hišnimi številkami, saj je bil Ormož po novem vendarle spet Friedau am Drau, čvrsto v nemških rokah, še posebej po tistem, ko so iz mesta in okolice odstranili in poslali v izgnanstvo vse najzavednejše, ponosne in hrabre Slovence, ki bi se jim lahko uprli. Kronist dr. Alojzij Trstenjak je trpko pripomnil, da so ostali slovenski napisi le še na pokopališču! Izgnali so slovenske duhovnike, prepovedali so slovenske pridige in slovensko petje v cerkvi, ustavili slovenski pouk v šolah, v

¹⁷ Dr. Mateja Ratej, *Bombe v Mariboru*, Mladina, št. 45, 8. 11. 2019, str. 48.

društvenih in šolskih knjižnicah, prav tako pa so iz zasebnih knjižnic posameznih intelektualcev pobrali vse knjige v slovenskem jeziku in jih znosili v zgradbo s hišno številko 73. Ko so v zgradbi svoje nemške občinske uprave (vogalna zgradba med Vrazovo ulico in Glavnim trgom) zbrali zaplenjene knjige v slovenskem jeziku še iz Središča in Velike Nedelje, so jih z dvema tovornjakoma odpeljali v Maribor. So pa januarja 1942 odprli ljudsko knjižnico in zanjo iz Gradca pripeljali 500 knjig (večinoma propagandističnega značaja) v nemškem jeziku. Izkoreninjenje slovenskega jezika se je leta 1942 nadaljevalo še s ponemčenjem slovenskih osebnih imen, saj so odredili, da se morajo rodbinska imena (spet) pisati z nemškim pravopisom. Ker je bilo treba

okupirano in zaničevano slovensko prebivalstvo naučiti razumevanja hitlerjanskih ukazov, so pozimi 1941/2 organizirali obvezne jezikovne tečaje za odraščajočo mladino. Jeseni 1943 so odprli tudi podružnico ptujske glasbene šole, a je zanimanje od začetnih 105 pevcev kmalu splahnelo na minimum. Zanimivo, da se večkrat pojavlja številka med 100 in 120, kolikor je bilo v Ormožu leta 1941 članov kulturbunda (ti pa so znali prepevati hitlerjanske napeve že nekaj let pred tem). Morda ni popoln slučaj, da so izgnali 120 zavednih Slovencev (kot da bi moral vsak kulturbundovec kot zaveden hitlerjanec zagotoviti po eno žrtev za izgon – zavednega Slovenca!).

Sedež okupatorjeve občinske uprave. Fotodokumentacija PMPO.

Ponemčevanje kraja in okolice so izvajali z velikim nasiljem pod okriljem krajevnega odbora Nationalsocialistične delavske stranke. Ne glede na različno poimenovanje organizacije Nemcev in simpatizerjev v kulturbund oz. kasneje Heimatbund (ŠDZ) je bila organiziranost enaka, prav tako članstvo. Vodje so imeli svoje zaupnike po posameznih rajonih – četrtih, blokkih, vaseh... Brodar in njegova desna roka Janova sta v Ormožu za vohunstvo (zbiranje informacij o ljudeh, tudi s prisluškovanjem pod okni) uporabila Nemcem

naklonjene ljudi – upokojene avstrijske orožnike, bivše učence nekdanje nemške šole v Ormožu, pa tudi druge s hitlerjanstvom zaslepljene posameznike. Dr. Tone Ferenc je v svojem monumentalnem delu Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945¹⁸ natančno popisal, kako je potekalo nacistično selekcioniranje in razvrščanje Slovencev v različne kategorije bolj ali manj naklonjenih Nemcem, ki so jim glede na rasno pripadnost in ne-zanesljivost izdali osebne izkaznice treh različnih barv (rdeče, zelene in

18 Založba Obzorja Maribor, 1968.

bele), zato o tem na tem mestu ne bom obširneje pisal. Rdeče izkaznice so imeli člani KB in drugi trajno neoporečni, Nemčiji predani ljudje (ti so lahko edini postali člani NSDAP). Zelene izkaznice so namenili drugim nesumljivim ljudem, ki so jim prav tako priznali nemško državljanstvo, a z možnostjo naknadnega preklica. Bele izkaznice so namenili zaščitencem nemškega rajha – to so bili politično nezanesljivi ljudje, ki jih niso imeli za svoje, čeprav so bili arijskega porekla. Obstajala pa je še četrta kategorija, v katero so razvrstili ljudi brez državljanstva (tujce in tiste – pretežno delavce – ki niso zaprosili za nemško državljanstvo ali niso pokazali interesa za članstvo v njihovih organizacijah). Imetniki rdečih in zelenih izkaznic so morali plačevati članarino in se vsaj enkrat mesečno udeležiti političnih sestankov, t.i. »appellov«, imeli pa so možnost prosto potovati po celotnem rajhu; ostali so za to potrebovali posebna dovoljenja, imeli pa so tudi pravico do priložnostnih dodatkov na živilske nakaznice.

Nemška okupacijska oblast je takoj po zasedbi popisala prebivalstvo – zlasti vse za delo sposobne moške in ženske, velikost in zmogljivost vseh kmečkih gospodarstev ter obrtnih in industrijskih obratov, prav tako so prešteli vso živino in perutnino. Za ažurnost stanja so izvedli takšne popise vsako leto. Uničenje dotedanje ureditve in odstranitev Slovencev s položajev v teh ustanovah, so po pravosodnem in upravnem ter davčnem področju nadaljevali tudi na gospodarskem področju. Likvidirali so Zadržno elektrarno, ki je štela 174 članov, in izročili vse njeno premoženje ormoškemu obratu Falske elektrarne. Kmetijsko in vinarsko zadrugo (Kletarsko društvo) ter denarne zavode (hranilnice in posojilnice) so ponemčili in podredili Zvezi zadrug iz Gradca. Trgovska, obrtna in industrijska podjetja so pod novo oblastjo delala naprej, saj so morali zagotoviti normalno

preskrbo v prvi vrsti zase (za potrebe nemškega rajha) in tudi za podjarmljeno ljudstvo. Za spodbujanje živinoreje in kmetijstva so nabavili plemenske bike simentalke pasme, kmetom pa dajali semenska žita in krompir. Leta 1943 je Mestna občina Ormož ustanovila Dorfmaschinen-gemeinschaft (strojno zadrugo) in zanjo nabavila poljedelske stroje, da so si lahko v njej kmetje izposodili stroje za lažjo obdelavo kmetijskih površin in zagotovili večji donos. Po prvem letu zasedbe so (z ugodnimi krediti) prav tako začeli spodbujali kmete k nakupu lastne mehanizacije. Pozneje pa so si morali za nakupe cementa, železnine in drugega materiala priskrbeti dovolilnice od občinskih uradnikov. Kmetje seveda niso mogli sami razpolagati s svojimi pridelki, saj so jih morali oddajati oblastem po uradno določenih odkupnih cenah za mleko, zrnje, seno in druge pridelke. O tem, koliko pridelka mora kdo obvezno oddati, je odločil za to pristojen občinski organ (Ortsbauernfuehrer), ki je tudi izdajal dovoljenja kmetom o številu svinj in goveda za domači zakol ter o dovoljeni količini za mletje krušnega zrnja. Prav tako so ustanovili, bolje rečeno reorganizirali, prejšnjo zadrugo za regulacijo Drave na območju Ormož –Pušenci–Frankovci. V Ormožu so ustanovili urad za delo, ki je med tukajšnjimi ljudmi iskal delavce za delo v Nemčiji. Ljudje so v tem videli priložnost za zaslužek in se sprva prostovoljno javljali v velikem številu. A tako, kot pove marsikateri od razočaranih in ogoljufanih delavcev, ki tudi v današnjih časih skusi takšno na videz mamljivo možnost za delo v tujini (kjer naj bi se cedila le med in mleko), so povedali tudi prvi delavci, ki so se vrnili iz Nemčije in navdušenje za odhod je skopnelo. Zato so Nemci uvedli prisilno delovno obveznost; tiste, ki so od tam pobegnili, je poiskal gestapo in jih poslal nazaj v nemški raj(h). Na ta način je bilo med vojno iz urada za delo, ki je zajemal območje Ormoža in Zavrča, poslanih 6000

ljudi. Na delo so jih napotili v Nemčijo, kjer so delali večinoma v vojaški industriji, pa tudi v kmetijstvu; nekatere pa so poslali prisilno delat kot pomoč pri poljedelskih opravilih na področje Brežic, od koder so izselili Slovence in tja priselili kočevske Nemce. Doma pa so ljudi zaposlovali z urejevanjem cest, saj so popravljali okrajne in občinske ceste. Cesto Ptuj–Ormož–Čakovec so asfaltirali. Kot je videti iz stare razglednice mesta Ormož iz leta 1930, je bila tudi glavna mestna cesta (današnja Vrazova ulica) še vedno makadamska in so jo tlakovali z granitnimi kockami šele v letih 1943–1945. Pozimi 1941/42 so v Pušencih končno regulirali potok Pušenca in zgradili most po že v stari Jugoslaviji pripravljenih načrtih. Med vojno je bila vzpostavljena tudi cestna (gramoz) povezava med Dobravo in Litmerkom.

Nemci so začeli vabiti naše može in fante v svojo vojsko že jeseni 1941, a je bil odziv slab, zato so uvedli obvezno služenje v njihovi vojski, se pravi, da so jih prisilno mobilizirali. Za mesto Ormož ni podatka, a kot je razvidno iz znanih podatkov za nekatere okoliške kraje, so Nemci za uresničitev svojih velikonemških načrtov v svoje vojaške vrste očitno pritegnili veliko število prebivalcev iz naših krajev – 19 ljudi s Hardeka (od tega jih je 5 padlo), 39 s Huma (od tega jih je 11 padlo), 35 iz Loperšic (od tega jih je 6 padlo), 21 iz Pušencev (od tega jih je 5 padlo) in 25 iz Lešniškega Vrha (od tega je 1 padel) – ki so se borili po vsej Evropi. V madžarski vojski sta služila 2, pri hrvaških

domobrancih prav tako 2. Če je bilo zaradi vpoklica vojnih obveznikov med vojno ogroženo preživljanje njihovih svojcev, jim je okupacijska oblast sicer priznala podporo. Po določenem času služenja v nemški uniformi je vojakom pripadel dopust. Ker se marsikateri slovenski fant ni več želel vrniti v svojo enoto, so se nekateri skrivali in tako izmikali vojaški obveznosti, drugi pa so se raje priključili narodnoosvobodilnemu gibanju, ki je pridobivalo na razmahu. Zaradi takšnih pojavov od leta 1944 dalje slovenskim vojakom niso več dovoljevali preživeti dopusta doma na slovenskem ozemlju, temveč so ga morali preživljati drugje v rajhu. Da v tem času ne bi mogli oditi k partizanom, so jih nastanili v vojašnico (najpogosteje v bližnji Gradec), kamor so jih potem lahko prišli obiskat njihovi svojci. Slovenci, ki so služili v nemški vojski, so tako doživeli različne usode: nekateri so se predano borili za tujce, nekaterim je uspelo pobegniti v partizane ali pa se skrivati, spet drugi so padli (poleg zgoraj naštetih še 14 ljudi iz Frankovcev, 3 iz Ormoža, 2 z Dobrave, 3 iz Litmerka, 1 iz Pavlovcev ... in iz številnih drugih krajev, za katere pa nimam podatkov) ali se vrnili s fronte kot za delo nezmožni invalidi, mnogo pa jih je prišlo v vojno ujetništvo zavezniških sil – rusko, anglo-ameriško, francosko – iz katerega so se vrnili po končani vojni. Nekaj od teh se jih je prostovoljno vključilo v prekomorske brigade, ki so kot del partizanske vojske sodelovale v zaključnih bojih za osvoboditev na jugoslovanskem ozemlju.

Odtisi žigov, ki so jih v Ormožu med vojno uporabljale nemške okupacijske oblasti: levo mestni žigi, desno žig Štajerske domovinske zveze (Vir: SI_ZAP/0070/00068, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877–1956).

Nemci so postavili na čelo občine svojega župana in pripeljali v mesto svoje ljudi tudi za vse ostale ključne funkcije, ki so zagotavljale delovanje ustanov v mestu. Občinska uprava je (vključno z županom) štela 14 uslužbencev, od tega so bili 4 nemške narodnosti, ostalih 10 pa je bilo Slovencev; moških je bilo 9, žensk pa 5. Ker so med zavednimi Slovenci iz mesta Ormož izgnali tudi slovenskega župana in upravnika pošte, sta ju zamenjala Nemca, prav tako so dobili novega šefa na železniški postaji – sicer človeka slovenskih korenin. Johan Markovič je bil namreč doma v Lokavcih pri Ljutomeru, sem pa je prišel iz Enzensdorfa na Sp. Štajerskem. Ob nastopu službe postajnega načelnika v Ormožu je uslužbenec opozoril na dejstvo, da je vojna in naj bodo previdni v svojem govorjenju, naj se medsebojno ne ovajajo (očitno je dobro poznal slabosti slovenskega človeka). Do vseh podrejenih je bil dober in prizanesljiv in uslužbenci so imeli vtis, da se je zavedal svojega slovenskega pokolenja. Zadnje tri mesece vojne pa je bil kolodvor, oz. železniške komunikacije, pod vojaško upravo. Tudi na pošti je bil le upravnik Nemeč, vsi ostali uslužbenci pa ne. Nemci niti niso mogli s seboj pripeljati zadostnega števila svojih ljudi, da bi zamenjali celotno osebje, saj so jih potrebovali za opravljanje takih opravil doma v Nemčiji (s priključeno Avstrijo), po drugi strani pa so tukaj v Ormožu zaposleni domačini skoraj vsi razumeli in tudi dokaj dobro govorili nemško. Od predvojnega osebja niso obdržali v službah le tistih, ki so bili kot nasprotniki nemštva izgnani. Čeprav je bil med 2. svetovno vojno tukaj uradni jezik nemški in je bilo uslužbencem tudi med seboj strogo prepovedano govoriti slovensko, se tega niso vsi vedno držali. Do kršitve prepovedi uporabe slovenskega jezika je – kljub stalnim opozorilom nadrejenih, da morajo vedno in povsod govoriti samo nemško! – najpogosteje prihajalo v primerih, ko so si prihajali urejati različne zadeve ljudje, ki niso znali

nemško. Taki bi si morali s seboj vedno pripeljati tolmača, a to ni bilo vedno tako, saj tudi uslužbenci sami niso vedno dosledno govorili le nemško, čeprav so jim zaradi tega nadrejeni vodje grozili z odpovedjo službe. Kot zavedna Slovenca in torej nenaklonjena oz. Nemcem sovražna je okupator izgnal iz mesta tudi ormoškega župnika in kaplana. V župnišče se je vselil krajevni vodja (Ortsgruppenfuehrer) s svojim štabom, namesto njiju pa pripeljal vojnega kurata dr. Majerja. Za njim je prišel superior Polak, pater Bernhard, ko pa je ta odšel v hiralnico v Muretince, ga je zamenjal Franc Laundl iz Feringa. Ta je bil tudi svojevrsten izgnanec (in je pravzaprav bil poslan v Ormož »po kazni«), saj je bil nasprotnik hitlerizma in je pred tem v Avstriji zaradi tega moral prestati trimesečno zaporno kazen. Posebej ga omenjam zaradi tega, ker je bil ob postajnem načelniku Johanu Markoviču edini Nemeč s človeškim obrazom, ki ni zatiral Slovencev. Župnik Laundl je bil namreč dober in prijazen človek, ki se je celo kar dobro naučil slovenski jezik. V Ormožu je ostal vse do julija 1945, ko sta se iz izgnanstva vrnila naša domača dušna pastirja. Pa ne samo to: v nasprotju z razširjenim mitom o tem, kako da so komunisti brez milosti preganjali kar vse povprek (zlasti Nemce in duhovnike), je treba resnici na ljubo povedati naslednje: kljub temu da je bil že konec vojne, ta župnik ni pobegnil z Nemci, saj se mu zaradi tega, ker je bil poštenjak (za razliko od marsikaterega izdajalskega domačina), ni bilo treba nikogar in ničesar bati in nikamor pobegniti ali se skriti. Še več: ob priliki osvoboditve Ormoža je prav on vodil bogoslužje – sveto mašo na glavnem trgu pred partizani in komunisti, ki so sedeli v prvih vrstah, in pred nepregledno množico ljudi, ki je na tem mitingu proslavila odhod okupatorja! Še cela dva meseca po koncu vojne je opravljal svoje božje poslanstvo v našem mestu ob hvaležnosti ljudi, prav tako pa je bil deležen spoštljivega ravnanja novih oblastnikov.

Kak odnos pa so imeli Nemci do vere in naših cerkvenih objektov, pa priča tudi to, da so leta 1944 v župnišču uredili kuhinjo za delavce, ki so jih zaposlili na utrjevalnih delih (Stellungsbaum), izvajali so jih na obrambni črti v pričakovanju bojev s prodirajočo rdečo armado in partizanskimi silami.

Kmetijstvo in obrtno-industrijska dejavnost ter življenje na karte

Zaradi prevladujoče kmetijsko-živinorejske dejavnosti v naših krajih so za časa nemške okupacije naših krajev bili najbolj prizadeti ravno okoliški kmetje. Nemci kmečkim gospodarstvom sicer niso prepisali, kaj in koliko morajo na obdelovalnih površinah posejati, so pa morali svoje pridelke po uradno določenih cenah oddajati v skladišča kmetijske zadruga na (grajskem) marofu; kamor so pripeljali pridelke iz zbiralnic po okoliških vaseh, kamor je bilo treba oddati pšenico, rž, oves, krompir, seno, slamo, jajca in mleko. Obvezna oddaja žitaric je za ormoško območje (že) jeseni 1941 znašala 26.391 kilogramov. O količinah za oddajo je odločal pristojni občinski organ za to področje t.i. Ortsbauernfuehrer. Količine niso bile previsoke in ljudem v kmečkih gospodarstvih je ostalo dovolj pridelka za lastno preskrbo, da so lahko nahranili ljudi in živino, čeprav je bilo določeno, koliko svinj smejo klati doma in koliko zrnja so smeli dati mlet v mlin za domačo porabo (za kar so jim izdali t.i. mlinske in karte za zakol). Domači mlini, t.i. žrmlje, so bili prepovedani. V goricah je bilo obvezno oddati 4/5 pridelanega vina. Preskrba prebivalstva je bila regulirana s t.i. kartami, ki so ljudi omejevale v prostem razpolaganju z lastnim pridelkom in pri oskrbovanju z živili in s tekstilom. Za nakup soli, sladkorja, (nadmestek za) kavo, milo ipd. so dobili živilske karte, enako je veljalo za nakup železnine in tekstila (Bezugscheine in Eisenscheine). Pomanjkanje je

veljalo predvsem za tekstil in železnino, saj je že vse od začetka okupacije primanjkovalo takih izdelkov (oblačila, metrsko blago, žebli in žica), ker so ga Nemci očitno vsega porabili za potrebe vojaške industrije in izbranega arijskega ljudstva. In za njihovo oskrbo (Nemcev) je šlo v prvi vrsti tudi to, da so ljudem na okupiranem ozemlju omogočili nakup poceni industrijskih izdelkov in umetnih gnojil. S tem ko so kmečki gospodarji dobili možnost nakupa kmetijskih strojev in gnojil so lahko hitreje in učinkoviteje obdelali več obdelovalnih površin ter tako zagotovili več pridelka. Če so imeli ljudje ob nizkih davkih na splošno tudi dovolj denarja, pa je vendarle določenih stvari zelo primanjkovalo in je bilo tekstilno blago za obleke le redkokdaj možno kupiti, v mestih pa je prav tako primanjkovalo živeža. Zato so ljudje tudi z Dunaja in Gradca hodili na podeželje in tam kupovali živila, kmetom pa dajali za to blago za obleke; pa tudi za modro galico, sol in sladkor se je dalo od ljudi iz Prekmurja, Medžimurja in s Hrvaške marsikaj dobiti. Zato je tudi cvetelo tihotapstvo s temi dobrinami, čeprav so bili ljudje v strahu, saj so bile za prekrške prepisov glede prehrane, kart in zatajitve pri oddaji pridelkov zagrožene hude kazni, prisilno delo, in v primeru ponovitve česa takega tudi izselitev. Ne razumem najbolj, zakaj so se nekateri tako zgražali nad tem, da je nova oblast v letih vsesplošnega pomanjkanja po koncu 2. svetovne vojne urejala preskrbo prebivalstva s kartami, če pa je s popolnoma enakimi ukrepi pred tem na naših tleh to izvajal tudi okupator, saj sicer ni bilo mogoče zagotoviti relativno normalne preskrbe ljudi z najnujnejšim za preživetje. Le s takšnim strogo reguliranim (omejevalnim in nadzorovanim) planskim gospodarstvom je bilo mogoče zagotoviti, da so bile v mejah dovoljenih količin, za katere so bile izdane karte, trgovine med vojno kar dobro založene z osnovnimi živili, enako je veljalo za mesnice (a le za tiste, ki so bili

do tega upravičeni). V takšnih razmerah so lahko in dobro delali mlini (ki jih je bilo na ormoškem območju skoraj toliko kot gostiln), pa tudi kolarji in kovači se niso pritoževali zaradi pomanjkanja dela. Slabše se je pisalo čevljarjem, najslabše pa krojačem zaradi pomanjkanja tekstilnega blaga, medtem ko je imela industrija v času okupacije vedno dovolj dela.

Žaga, ki je bila last Ludvika in Marije Kuharič iz Ormoža, je bila med vojno sicer še naprej v njuni posesti, a je bila pod nadzorstvom lesne in gozdne uprave iz Maribora in so jo dejansko upravljali Nemci s svojimi komisarji. 80 zaposlenih je delalo pod budnim očesom pripadnikov nemške varnostne službe (bolj se je bližal konec vojne, več jih je bilo - sprva le 1, od leta 1944 dalje pa 10, ki so stanovali kar tam). Kmetje so ji morali obvezno oddajati vsako leto predpisane količine lesa iz njihovih gozdov, večino lesa za žaganje pa je žagi zagotovil mariborski lesni in gozdarski urad s Pohorja. Na žagi so izdelovali tehnični (za mostove, deske, parkete idr.) in jamski les (za rudnike). Preden so Nemci ob koncu vojne pobegnili iz Ormoža, so na žagi nastavili 16 min, a je gospa Kuharičeva (ki je vmes postala vdova, saj je mož umrl za posledicami nemškega mučenja, izgubila pa je tudi sina Ludvika) to izvedela in jih je eden od njenih zaposlenih uspel še pravočasno deaktivirati in odstraniti, tako da je rešila žago. Tudi iz tega primera lahko vidimo, kako nepredvidljiva in kruta je lahko za nekatere usoda, saj so gospe žago kmalu po koncu vojne nacionalizirali in jo je izgubila (čeprav ji jo je malo pred tem uspelo rešiti pred uničenjem).

Opekarna, le streljaj oddaljena od žage (ob današnji Ljutomerski cesti), je bila naslednji velik proizvodni obrat, ki je (z nekoliko zmanjšano proizvodnjo v času vojne vseeno izdelal 1,5 mio. opek letno) obratoval v Ormožu med 2. svetovno vojno in zaposloval 50 delavcev. Lastnik je bil Maks Jerauš s Pobrežja pri Mariboru. Kakor že

pred vojno, je bilo operativno vodstvo opekarne v Mariboru, tukaj je bilo le tehnično osebje – poslovodja in knjigovodja. V času nemške okupacije je bila opekarna pod strokovnim nadzorom opekarske industrije iz Gradca, ki je preko svojega zastopnika v Mariboru dajala naročila za delo. Prebivalci Ormoža in okoliških krajev so lahko kupili do 500 opek za svoje lastne potrebe, večjo količino pa le na podlagi predhodno pridobljene odobritve iz Gradca. Večino opeke so dobavljali v Strnišče, kjer so Nemci zgradili taborišče za vojne ujetnike. Delo v opekarni so ustavili septembra 1944, ko so tam zaposlene delavce prerazporedili h gradnji obrambnih jarkov vzhodno od Ormoža. Ko so se Nemci začeli umikati iz naših krajev, so nastavili mine na cesti k žagi in v nekaterih objektih, a jih k sreči niso »spustili v zrak« (zaradi pravočasne odstranitve eksploziva na žagi ali ker tega v naglici ob pobegu niso uspeli aktivirati).

Posel pa je med 2. svetovno vojno še posebej cvetel premožnim ormoškim Nemcem in drugim zagrizenim sovražnikom Slovencev, združenim v kulturbundu. To so bili : dr. Aribert Brodar, ki je trgoval z vinom, Jožef Dogša je imel obrat za proizvodnjo mila, Oton Kralj je imel obrat za obdelavo kože in proizvodnjo usnja, Maks Petovar je bil posestnik in mlinar, Alojz Salek (Salleg) je bil posestnik in medicinar, posestnika sta bila tudi Udo Kautzhammer in Karel Verhovščak.

Pred prodirajočo rusko Rdečo armado, pod poveljstvo katere so sodile tudi enote bolgarske vojske, so se Nemci skušali ubraniti – jo zaustaviti ali vsaj upočasniti napredovanje – z intenzivno gradnjo različnih naravnih in tehničnih prepek (protitankovske ovire t.i. Panzergraben – 4 m globoki in 3 metre široki jarki) in objektov (železobetonskih bunkerjev) ter strelskih jarkov (Schutzengraben) vzhodno in severovzhodno od Ormoža, ki je potekala od jeseni 1944 do marca 1945. Obrambna linija za zaščito nemškega rajha je

potekala zelo blizu Ormoža, saj so jo potegnili po obrambni črti od Zavrča prek Virja proti Središču ob Dravi, Vitanu in Kogu ter se nadaljevala proti medvojni razmejitveni črti z Madžarsko na Muri. Za delo so angažirali vse razpoložljive zmogljivosti, saj so pri izkopavanjih in gradnji morali delati vsi: moški, stari od 14 do 65 let, in ženske od 18 do 50 let, Štajerci od blizu in od daleč, kmetje z vozovi in vprežno živino, vojni ujetniki (italijanski in nizozemski), k utrdbenim delom pa so pritegnili tudi bavarske kmete z vozovi in s konji. Na tem odseku obrambne črte (Reichsschuetzstellung ali Sudostwall), ki bi naj zaščitila nemški rajh, je tako delalo okrog 5000 ljudi (na treh pododsekih, na vsakem po približno 1500 ljudi). Šlo je vendar za obstoj rajha in vrag je že vzela šalo na vzhodnih bojiščih, kjer so Nemci doživljali poraz za porazom in od koder so jih ruske sile že pregnale. Konec marca 1945 so se Rusi že zelo približali Štajerski in prodirali med Dravo in Muro ter skušali priti čez Muro pri Veržeju in drugih krajih med Ljutomerom in Radgono. Bolgarske enote pa so prodirale po cesti od Čakovca proti Ptujju in v začetku aprila potisnile Nemce iz Središča ob Dravi, pred 9. aprilom pa so bile že pri Frankovcih. Ne tem delu fronte so se v zaključnih bojih za osvoboditev odvijali srčiti spopadi z medsebojnim obstreljevanjem s težkim orožjem, v katerih so uničili mnogo poslopij in povzročili veliko škode na infrastrukturi. Boji so potekali v Šalovcih, Jastrebcih, na Kogu ter v Hermancih in Vuzmetincih, 15. aprila pa še na Kajžarju in v Zasavcih, od koder so se naslednjega dne bolgarske sile usmerile proti zahodu. Od artilerijskega obstreljevanja je bil najbolj uničen Kog,¹⁹ pa tudi Hum in Loperšice sta utrpela precejšnjo materialno škodo. O teh težkih borbah je 20. aprila poročal tudi časnik Marburger Zeitung in zapisal, da so med 7. in 17. aprilom potekali tukaj obrambni boji, v katerih je

nasprotnik vedno znova naskakoval nemške postojanke. Naslednjih 10 dni ni bilo vojaškega preboja med Ljutomerom in Ormožem, saj so Bolgari začeli z močnejšimi artilerijskimi obstreljevanji položajev pri Loperšicah in Kajžarju šele konec aprila, 2. maja pa pri Šalovcih in Loperšicah začeli napredovati proti Ormožu. Nemci so ob umikanju za seboj porušili mostove čez reke in potoke in uničevali tudi druge infrastrukturne objekte, da bi upočasnili zasledovanje zavezniški vojski. Proti Mariboru so se v presledkih pomikale kolone različno velikih vojaških enot, ki so s seboj gnale tudi velike črede goveje živine iz izvedene rekvizicije v krajih vzhodno od Ormoža, kjer so se pred tem ti vojaki zadrževali celih 5 tednov. Ne samo, da so jim odvzeli živino, Nemci so kmete celo silili, da so jim na vozovih peljali njihov nakradeni plen. Na železniški progi Središče ob Dravi–Ormož–Velika nedelja so razstrelil železniški most čez Pušenco ter vse mostičke zahodno od ormoške železniške postaje (pod škarpo in čez Lešnico na Lenti). 6. maja 1945 so Nemci razstrelili most čez Dravo, na kolodvoru pa poškodovali železniške tire, skrivili tračnice, podrli kretnice in razbili črpalko za vodo. A hitrega napredovanja močnih bolgarskih enot (vojakov je bilo kot listja in trave) ni bilo mogoče zaustaviti, zato Nemci tega niso več niti poskušali. Pred topniškim obstreljevanjem so se umikali tako hitro, da v samem mestu niso imeli več časa do konca izpeljati svoje namere, da ob pobegu razstrelijo določene objekte. Mine so že nastavili v objektih žage in opekarne, v občinsko stavbo v Ormožu št. 64, kjer so imeli sedež svoje žandarmerije, pa v hišo posestnika Petra Zadravca v Ormožu št. 128 ob Dravi, v kateri je med vojno stanoval nemški župan. V grajsko zidovje so že izvrtali luknje, a min niso več imeli časa niti položiti. Edina hiša, ki je zletela v zrak v središču mesta, je bila na hišni številki 65 ob Glavnem trgu,

¹⁹ Tonček Luskovič, Kog – krajepis in zgodovinopis, Pozoj, Velenje, 2009.

ki pa si jo je dal minirati pred pobegom lastnik Walter Diermayer sam. So pa svoj peklenki načrt v celoti uresničili tri tedne prej, ko so minirali in do tal požgali celotno naselje Lenta, kjer je bilo popolnoma uničenih vseh 15 stanovanjskih hiš z gospodarskimi poslopji vred. O tem sem že obširno pisal v svojih dveh prejšnjih člankih v Zgodovinskih zapisih, zato na tem mestu le še ponovno poudarim, da je bil za to najbolj »zaslužen« edini kulturbundovec z Lente Maks Petovar, ki je svoje hlapčevsko udinjanje okupatorju in izdajalstvu kronal še s tem zločinskim dejanjem (to navajam zato, da mu ne bi danes kdo v Ormožu pel drugačnih slavospevov in slučajno še postavil kakega spomenika ali marmorne plošče kot nekaterim drugim rojakom, ki si tega zaradi kolaborantstva prav gotovo ne zaslužijo). Nemci so prebivalce Lente o svojem peklenkem načrtu obvestili 15. aprila 1945 ob devetih dopoldne, ob treh popoldne pa so že gorele vse hiše. Na tem mestu so domnevno nameravali imeti obrambno linijo (in se iz terenske vzpetine nad naseljem »junaško« zoperstaviti napredujočim bolgarskim silam, ko bi se te spustile iz Ormoža pod bolnico naprej proti Veliki Nedelji), a jim požig in to, da so vse zravnali z zemljo ter porušili drevesa in z njimi ter z opeko zapolnili obcestne jarke, ni prav nič pomagalo, ko so v noči iz 7. na 8. maj še zadnji nemški vojaki zelo hitro in brez slehernega boja strahopetno zbežali iz Ormoža. Svoj pravi obraz in podlost so Nemci v zadnjem mesecu vojne do konca razkrili tudi s tem, ko so sredi aprila 1945 zaukazali kmetom iz Pušencev in Frankovcev, da pripeljejo v Ormož svojo govejo živino. Ti pa tega niso storili, temveč so živino odgnali na »grijež« ob Dravi in jo skrili v na gosto poraščenem gozdu ter tako skušali preprečiti ropanje njihovega skromnega imetja. Čeprav so se Nemci že množično umikali iz naših krajev in je bilo vsem jasno, da so izgubili vojno, sta se vseeno še vedno našla dva kmeta (njihova

soseda, Slovenca!) iz Frankovcev Anton Masten in Rudolf Korič, ki sta to izdala Nemcem; ti so nato kmetom vzeli vso živino (45 glav iz Pušencev in 25 iz Frankovcev). (Okupatorski) hlapci in izdajalci – pač, in to do konca! Dobro izhodišče za preizpraševanje človeške narave ponuja tudi primer vodilnega ormoškega kulturbundovca Ariberta Brodarja, ki je ravnal tako kot marsikak današnji novopečeni bogataš (ljudem ne plačajo, ampak denar sami zbašejo v svoj žep – okradejo upnike). Brodar, ki je bil vodja vse gonje proti zavednim Slovencem v Ormožu pred 2. svetovno vojno, je nadaljeval očetov donosni posel vinskega trgovca. Odkupil je od kmetov velike količine vina, ki pa jim ga ni hotel plačati pod pretvezo, da so za to krive slabe gospodarske razmere v Jugoslaviji. Da je na vse pretege hvalil Hitlerja in Nemce seveda ne čudi. Še po tistem, ko so Nemci že izgnali vse zavedne Slovence, je po ormoškem okraju organiziral shode, na katerih je blatil Jugoslavijo in hvalil Hitlerja ter propagiral nacizem.

8. maja 1945 zjutraj so bile v mestu Ormož že bolgarske sile. Čeprav so pregnali okupatorja, bolgarski vojaki prebivalcem mesta niso ostali v dobrem spominu, saj so se obnašali še slabše kot nemški vojaki. Pod pretvezo, da iščejo skrite Nemce, so preiskali vse hiše in iz njih odnesli vse, kar jim je prišlo uporabnega pod roke in v žep. Pri tem so ljudem kradli zlatnino, srebrnino, žepne ure (mimoidočim na ulicah celo iz rok), budilke, obleke, nekemu čevljarju 100 kg usnja idr. Po vaseh so ljudem jemali celo živino, če so jo Nemci pustili. Bili so nasilni, nesramni, prostaški in razuzdani, nadlegovali so zlasti ženske in dekleta; v Obrežu so neko dekle, ki se jim ni vdalo, kar ustrelili. A v takšnem vsega obsojanja vrednem nebrzdanem početju se niso razlikovali od vojakov drugih zavezniških vojska, ki so takrat podile Nemce iz drugih dežel na široko po Evropi. Naslednjega dne, 9. maja zjutraj, so prišli v Ormož člani Mestnega odbora Osvobodilne fronte in

vzpostavili narodno zaščito, ki je takšnemu barbarskemu početju Bolgarov hitro naredila konec.

Osvobodilno gibanje in vzpostavitev nove oblasti v mestu Ormož

Zametki osvobodilnega gibanja na širšem ormoškem območju segajo sicer že v leto 1941 kmalu po prihodu Nemcev, čeprav v samem Ormožu niti ni bilo pričakovati organiziranega odpora proti Nemcem, saj so ti v prvih treh mesecih po zasedbi našega ozemlja izgnali iz mesta vse najzavednejše Slovence, ki bi jim lahko bili nevarni in s tem ogrozili izvedbo načrta čim hitrejšega ponemčenja, kar je bil njihov poglavitni cilj. Njihovo nasilje nad slovenskim življem, zapiranje in mučenje ter izgon spoštovanih rodoljubov, prepoved slovenskega jezika in drugi sovražnikovi medvojni ukrepi so seveda pri enem delu prebivalstva povzročali ne samo skrbi zaradi negotovosti, temveč tudi gnev in nemoč ter notranji odpor (večinoma pri narodnozavedni mladini). Drugi – in teh je bila večina – pa so začeli hliniti (z upanjem, da bi vsaj ostali na svoji domači grudi) ali odkrito simpatizirati z Nemci. Ljudje so bili razdeljeni v dva tabora, ki sta gledala drug na drugega z velikim nezaupanjem. Ta bipolarnost (med takratnimi klerikalci in liberalci) je bila med nami Slovenci prisotna že dolgo pred nemško okupacijo, med vojno se je to še posebej kruto izrazilo, in ne glede na boleče izkušnje iz preteklosti ostaja del našega vsakdana še danes, saj tudi nekatere politične stranke še naprej gradijo svojo identiteto in politiko na podpihovanju sovraštva med ljudmi, ki ne mislijo tako kot oni. Pri razmišljanjih, kako se upreti Nemcem in njihovemu početju, so nekateri narodnozavedni mladi pomislili tudi na uporabo orožja, ki je po umiku jugoslovanske vojske ostalo na hrvaški strani Drave in so ga v zavetju noči skrivaj vozili s splavi in čolni na slovensko stran.

Orožje so zbrali pri trgovskem pomočniku Božu Kuhariču v Ormožu št. 82, od tu pa so ga premestili v hišo njegove matere Marije Kuharič na Lešniški Vrh št. 24, kjer so ga skrili na podstrešju pod deskami, kasneje pa pod lesen pod v sobi. 9 karabink, 2 lovski puški, nekaj revolverjev in ročnih bomb ter precej streliva je tako čakalo skritih med goricami na čas, ko bi ga lahko uporabili – a se to, žal, ni zgodilo, saj je prišlo leta 1943 do izdaje v Horvatovi gostilni, na podlagi katere so zaprli več ljudi in zaplenili vso skrito orožje. Ker sem o tem nesrečnem dogodku že obširno pisal v drugem članku, je vse podrobnosti mogoče prebrati tam in jih tukaj ne bom ponavljal. Že leta 1941 se je v Ormožu začela tajno sestajati skupina domoljubov, ki so si medsebojno zaupali in se na srečanjih pogovarjali o možnostih za odporniško udejstvovanje, kje oz. pri kom bi lahko dobili podporo za svoje skrivne namere, iskanju zvez s somišljeniki na Ptujju in v Ljutomeru ter kasneje s partizani na Pohorju. To skupino ljudi so ob že omenjenem Božu Kuhariču (Božeku) sestavljali še Franc Horvat, Rudolf Krajc, Ivan Likavec ter Martin in Ciril Puklavec iz Ormoža, Ivan Masten, Janez Trstenjak in Ivan Vaupotič iz Pušencev, Ivan Munda iz Frankovcev, Anton Plavec in Jože Sever iz Loperšic, Ciril Pintarič iz Pavlovcev in nekateri drugi. S Ptujja so jih (tamkajšnji podporniki OF) napotili k inženirju Leopoldu Bercetu iz Grab pri Središču ob Dravi, ki je bil tehnični vodja kamnoloma na Humu. Med tamkajšnjimi delavci je skušal organizirati OF, a so ga Nemci jeseni 1941 aretirali in zaprli v Mariboru ter v začetku naslednjega leta ustrelili. Zato so se nekateri tukajšnji odporniki umaknili na Hrvaško, predvsem v Varaždin, odporniško gibanje tukaj pa je zastalo, ker še ni bila vzpostavljena trdnejša organizacija. Ti »Varaždinci« so stopili v stik z nekaterimi tja izseljenimi ljudmi iz Ormoža in okolice (Martin Puklavec, Martin Skoliber, Ciril in Janko Zadavec, Ivan Jeremic idr.) ter s pomočjo

Ivana Munde, Janeza Trstenjaka idr. organizirali sestanke s tukajšnjimi rodoljubi na nekem otoku v Dravi blizu Frankovcev. Ivan Munda je opravil več kot 30 voženj z ladjo na ta otok. Naši ljudje so prinašali živež za izgnane na Hrvaškem, »Varaždinci« pa so naše ljudi oskrbovali s propagandnim gradivom, ki so ga potem širili v Ormožu in okolici. Zanimivo je, da je bilo to propagandno gradivo (ki so ga pripravljali in tiskali odporniki) osredotočeno le na pozive k odporu zoper okupatorja in da je imelo poudarjen vsenarodni – jugoslovanski značaj. V njem ni bilo zaslediti nobene političnostrankarske tendence (tudi v gradivih OF v ljubljanski pokrajini sprva tega ni bilo), ki bi lahko vodila k razdvojenosti ljudi. Je pa bilo to značilno za (tudi takratno) časopisje, saj so Slovenec (glavni urednik je bil Ruda Jurčec iz Ormoža!) in Jutro, Slovenski narod in Slovenski dom idr. venomer pisali o tem, da stojijo za osvobodilnim gibanjem komunisti, ki hočejo zrušiti dotedanji družbeni red.

Tukaj lahko navedem, da so bili ljudje iz naših krajev v začetnem obdobju odpora povezani z organiziranimi odporniki na Hrvaškem (npr. Kalniški odred) celo bolj kot pa na Slovenskem, saj tukaj (Štajerska) takrat še ni bila vzpostavljena ustrezna organizacijska oblika za delovanje. So pa kmalu začeli na naš konec prihajati kadri, ki so jih za organizacijo odpora poslali k nam od drugod. Ti ljudje (med njimi Zora Rupena – Katja, Ela Letonja – Atena, Rado Pušenjak – Prlek) so vzpodbudili bolj množičen pristop in večjo aktivnost odpornikov, saj je prejšnji poskus samoorganiziranja ormoških odpornikov v lokalno organizacijo OF leta 1943 klavrno propadel. Spomladi tega leta je bil pri Božu Kuhariču v Lešniškem Vrhju tajni sestanek, ki se ga je udeležilo 24 ljudi iz bližnje in daljne okolice. Sklenili so, da se bodo povezali s pohorskimi partizani, če pa jim to ne bi uspelo, pa so nameravali svoje skrito orožje odstopiti odporniškemu centru v Ljutomeru (s katerim jih je

že povezala tamkajšnja učiteljica Irma Kuharič) ali pa stopiti v stik z Gorenjskim odredom v Begunjah, s katerim naj bi imel vzpostavljen stik Milan Šonaja (tedaj je bil v Radgoni, a naj bi bil menda prav on pobudnik tega sestanka). Vse, kar so na tem sestanku govorili, je Franc Horvat povedal svoji ženi, isto pa je potem v njihovi gostilni izvedel gestapovski agent Jože Lovrenčič iz Budine, ki je bil Brodarjev vrinjeni vohun. Naprej sta zgodba in njen epilog že znana: sredi meseca oktobra istega leta so Nemci zaplenili vse orožje in zaprli ter poslali v koncentracijsko taborišče Dachau več ljudi iz Ormoža (za natančnejše podatke in podrobnosti glej moja prej omenjena članka). V samem mestu Ormož tako ni bilo več nikogar, ki bi lahko kaj organiziral, so pa (na iniciativo od drugod prispelih kadrov) na ljutomersko-ormoško-ptujskem območju vzpostavljali organizacijo za vodenje odpora in vzpostavitev organov za prevzem oblasti iz zaupanja vrednih posameznikov na tem področju. V zadnjem letu vojne so se stopnjevale tudi oborožene aktivnosti na območju našega mesta. Ena takih akcij je bilo miniranje železniške proge Ormož – Središče ob Dravi, ki so jo izvedli partizanski minerci Lackovega odreda v tesni povezavi s celico osvobodilnega gibanja med tukajšnjimi železničarskimi delavci. S tem dogodkom je usodno povezan nesrečen slučaj terenke Helene Praprotnik – Dane, ki so jo jeseni 1944 Nemci ujeli ob napadu na domačijo Franca Zrnca v Sodincih, kjer je bila partizanska postojanka. Po mučenju v ptujskem zaporu je izdala vse svoje sodelavce in kasneje celo postala sodelavka gestapa. Tako je prišlo v nemške roke več ljudi, povezanih z miniranjem proge, ki so jih v naslednjih mesecih ubili. Ponesrečen poskus reševanja ujete partizanke (ki ga je organizirala njena sestra Cvetka Praprotnik – Štefka, članica Oblastnega komiteja KPS za Štajersko) pa je zahteval dodatnih 20 nedolžnih življenj, ki so jih

ustrelili kot talce na Ptuju (o tem sem prav tako že obširno pisal v prejšnjih člankih), ter življenje mladega, komaj 12-letnega fanta Edija Križanca, ki ga je justificirala OZNA (zaradi vloge njegovega očeta – gestapovca slovenskega pokolenja, ki je izdal dogovorjeni načrt – pri tej akciji, in je za to žrtvoval lastnega sina).²⁰

Formiranje odborov (OF/ljudskih)

V hribih severno od Ormoža so od jeseni 1944 dalje snovali odbore Osvobodilne fronte na lokalni ravni. Akcijo je vodil pokrajinski odbor OF, ki je deželo razdelil na okrožja in okraje. Za Ormož je bil predviden okrajni odbor, podrejen okrožnemu v Mariboru. Franc Belšak – Simon (kmet iz Muretincev, ki je bil sekretar okrajnega odbora OF in komiteja KPS na Ptujskem področju) je jeseni 1944 za sekretarja okrajnega odbora OF Ormož določil Franca Kajnča – Izidorja, študenta elektrotehnike iz Velike Nedelje.²¹ Ta je decembra 1944 zadolžil Franca Mastena – Zvonka iz Pušencev,²² da sestavi odbor OF v Ormožu. Masten se je takrat zadrževal v vinogradih pri Ivanjkovcih, pred vojno pa je bil zaposlen v Ormožu kot mizarski pomočnik pri Avgustu Heidenkumerju. Prve dni leta 1945 je Masten v Ormožu ustanovil mestni odbor OF, ki se je nato sestajal v enih in drugih goricah po okoliških krajih. Na sestankih so razpravljali o organiziranju prihodnje oblasti (v kateri ne bo predstavnikov nekdanjih političnih strank), o zavarovanju ljudske imovine ipd. Marca 1945 je po nalogu okrožnega odbora OF iz Maribora prišel na naš teren Rado Pušenjak – Prlek, ki je imel sestanek s člani ormoškega odbora OF v Kociprovi šumi pod

Runčem. Pušenjak je določil Mastena za prevzem oblasti v Ormožu takoj po umiku Nemcev. Ob Mastenu je v okrajni odbor OF Ormož imenoval za sekretarja Franca Kajnča, za člane pa so dogovorno postavili: Franca Irgoliča – mlinarja in posestnika iz Sodincev, Draga Klobučarja – posestnika iz Središča ob Dravi, Marijo Kuharič – trgovko iz Ormoža, Rozino Petek – sodno uradnico iz Cvetkovcev, Franca Škrleca – posestnika iz Sv. Tomaža, Zoro Zamuda – kmečko dekle iz Središča ob Dravi ter Rozalijo Zorčič – Bredo – trgovsko pomočnico iz Velike Nedelje (doma iz kraja Pišece pri Brežicah). Za člane mestnega odbora OF pa so bili ob Mastenu (kot predsedniku oz. sekretarju) imenovani še Milan Šonaja (za tajnika) – davčni uradnik v Ormožu, Rado Kukovec – krojaški pomočnik s Hardeka, Ivan Rakuša – dimnikarski mojster iz Ormoža, Miha Nemec – lončarski mojster iz Ormoža (drug vir navaja – manj verjetno – namesto njega ključavničarja Franca Kokolja ter Boža Kuhariča – absolventa trgovske akademije), Vinko Štrucl – hišnik meščanske šole iz Ormoža in Marko Štuhec – stavbenik iz Ormoža (ravno v hiši, kjer sta takrat stanovala Nemec in Štuhec – Dogševi »žajfariji«²³ v Ormožu št. 149 – pozneje Ljutomerska cesta 11 – je bil prve dni leta 1945 ustanovljen odbor OF za Ormož).

V nekaj tednih so nato zgoraj imenovani organizirali še vaške oz. krajevne odbore OF v vseh krajih ormoškega (sodnega) območja. Za komunikacijske povezave med posameznimi področnimi organi narodnoosvobodilnega gibanja so bile med kraji vzpostavljene kurirske postojanke. Okrajni odbor OF je za potrebe prenosa informacij in gradiva ter medsebojnega

²⁰ Ljuba Dornik Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Arhiv Republike Slovenije, 1999, str. 206.

²¹ Glej njegove spomine v publikaciji »Skozi viharje v lepšo prihodnost«, Pokrajinski muzej Ptuj, 1981, str. 277–278.

²² Glej njegove spomine v publikaciji »Skozi viharje v lepšo prihodnost«, Pokrajinski muzej Ptuj, 1981, str. 298–305.

²³ Ta zgradba še vedno stoji, obnovljena »Dogševa« vila pa ima danes na pročelju napis Center Jurkovič. V tej znameniti hiši sem preživel svoje otroštvo tudi avtor tega prispevka, naša soseda pa sta v njej bila tudi dolgoletni občinski tajnik Jakob Megla, in za njim dolgoletni direktor KK Jeruzalem-Ormož Matija Ratek z družino.

obveščanja vzpostavil učinkovito mrežo kurirjev, ki so povezovali posamezne javke. Od julija 1944 je

na Kogu delovala kurirska postaja TV-15-S, ki je povezovala ptujsko območje (TV-14) s Prekmurjem in Međimurjem (TV-15-A).²⁴

Odtisi žigov, ki so jih v Ormožu in okolici uporabljale ob koncu vojne inštitucije nove ljudske oblasti (Vir: SI_ZAP/0070/00068, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877-1956).

Kurirska linija je potekala od Velike Nedelje čez Hajndl mimo Ormoža na Hardek in se nadaljevala čez Pavlovce in Krčevino skozi Vukomorje mimo Kajžarja skozi Zasavce in Lačaves na Kog. Povsod v teh krajih je imela OF svoje postojanke in zanesljive zaupnike. Po tej liniji je prihajal med ljudi tudi Radijski bilten, ki ga je izdajal okrajni odbor in so ga tiskali oz. ciklostirali v svoji tehniki na Žvabu pri Lunovcu (vodil jo je Franc Hribar – Savinjšek), v njem pa objavljali poročila o dogodkih na raznih bojiščih (v Sloveniji, pa tudi drugje po Jugoslaviji, in s svetovnih bojišč). Pomemben vir informacij jim je bil tudi radijski sprejemnik, ki so ga z rekvizicijo marca 1945 odvezli ormoškemu trgovcu Gotwainu. Izšlo je 6 (ali 7) številčk Radijskega biltena v nakladi 100 do 120 izvodov.

Nemci so začeli zapuščati naše kraje že konec aprila 1945, zadnje enote pa so se umaknile iz Ormoža v noči iz 7. na 8. maj 1945. Z njimi pa je ob koncu vojne pobegnilo od tukaj tudi kakih 150 ljudi, od tega 68 jugoslovanskih državljanov (25 moških in 43 žensk). To niso bili le ljudje nemškega porekla, ki so pred tem živeli na našem ozemlju, temveč tudi Slovenci. Družila pa sta jih ljubezen do Nemčije in nacizma po eni strani in prezir do lastnega slovenskega naroda, po drugi strani. To so bili člani kulturbunda, Hitlerjugenda (nacističnega podmladka), vermani, nemški

ovaduhi in izdajalci slovenskih sonarodnjakov, nasprotniki osvobodilnega gibanja iz kakršnih koli razlogov – prevladovali pa so taki, ki so se zaradi svojega nečastnega ravnanja med vojno bali maščevanja oz. kazni za svoje zločinsko početje (sodelovanje z okupatorjem). Tako kot so z izgnanimi zavednimi Slovenci ob začetku vojne morale (kot kolateralne žrtve) zapustiti rodno grudo tudi žene ali možje in otroci, so sedaj ob koncu vojne z izdajalci odšli tudi njihovi partnerji in otroci. Nekaj pa jih je ostalo tukaj bodisi zato, ker niso imeli kam oz. s kom oditi v tujino in bi jim bila zato tujina še večja neznanka in tveganje od tega, da ne zapustijo svojega premoženja in sorodnikov ter ostanejo tukaj. Proti Ptujju in naprej proti Mariboru je umikajoči se nemški vojski in pobeglim izdajalcem sledila bolgarska vojska, ki se je iz Ormoža umaknila po enem dnevu; v mestu pa je ostala le manjša posadka Bolgarov.

V sredo 9. maja 1945 sta kot prva predstavnika nove oblasti prišla v osvobodjeni Ormož Milan Šonaja in Rado Kukovec, za njima pa še drugi člani mestnega odbora OF, ki je ob 14:00 uri že imel prvo sejo. Na tem sestanku, ki so mu prisostvovali tudi nekateri člani okrajnega odbora OF, so sprejeli več pomembnih sklepov, vezanih predvsem na oskrbo prebivalstva s hrano ter na zaščito premoženja pobeglih izdajalcev. V ta namen so odredili

²⁴ Tonček Luskovič, Kog – krajepis in zgodovinopis, Pozoj, Velenje, 2009.

zaplembo vseh razpoložljivih količin moke in drugih živil po trgovinah, mesarjem so prepovedali zakol živine, oskrbo prebivalstva z živili pa organizirali z nakaznicami. Za varovanje in zaščito premoženja so imenovali »komisarje«, ki so bili zadolženi za »nemška podjetja«. Med komisarji so bili tudi Ivan Masten iz Pušencev, ki je bil zadolžen za graščino, bivši davčni uradnik Edvard Margač iz Ormoža je bil zadolžen za Kraljevo usnjarno, krojaški mojster Franc Trop iz Ormoža pa je bil zadolžen za Brodarjevo veletrgovino z vinom. V naslednjih dveh dnevih so organizirali Narodno zaščito, katere člani so bili (formalno) vsi Ormožani, na čelu pa ji je bil Milan Šonaja. Obstajala je približno tri tedne, mestni odbor OF pa je (izbranim) narodnim zaščitnikom izdal dovoljenje za nošenje orožja, s katerim so zastražili mestni občinski urad, sodišče, bolnišnico, vinarsko zadrugo, Kuharičevo žago, brod čez Dravo in druge javne ustanove in podjetja. Hkrati so zaščitili kot narodno imovino premoženje tujcev in pobeglih Ormožanov, ter privatno lastnino domačinov – pred Bolgari. Prebivalce je dokončno rešil bolgarske nadloge bližnji prihod oddelka partizanske – narodnoosvobodilne vojske v mesto, ko je skozi Ormož prodirala Prekmurska brigada, ki je nadaljevala pot iz Prekmurja proti Ptujju in Mariboru. »Velikonemška doba« našega mesta se je tako klavrno končala natanko štiri leta in mesec po tistem, ko so Nemci kot okupatorji pridrveli s svojo vojsko v Ormož. Za Ormožane je svoboda tako tudi dejansko nastopila 9. maja 1945.

Recitatorke na prvem ormoškem mitingu v mestni grabi 13. 5. 1945. Fotodokumentacija PMPO; foto Štefan Hozyan.

Sproščeno vzdušje na mitingu v Središču ob Dravi ni bilo nič drugačno kot v Ormožu in drugod po osvobojeni domovini. Fotodokumentacija PMPO; foto Štefan Hozyan.

Ta dan je namreč predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) proglasilo za praznik zmage jugoslovanskih narodov in dokončno osvoboditev domovine od tujih osvajalcev.

IV. Konec 2. svetovne vojne, prvi meseci v svobodi

Osvoboditev oz. dan zmage so ljudje praznovali v vseh krajih po vsej domovini s proslavami in z velikimi prireditvami. V Ormožu so ga praznovali prvo nedeljo po osvoboditvi, to je 13. maja 1945 – dopoldne s slovesno službo božjo na glavnem mestnem trgu in z velikim ljudskim mitingom v Mestni grabi popoldne istega dne.

Naslednjega dne, 14. maja 1945, je prispel v Ormož oddelek naše partizanske vojske (iz sestava Prekmurske brigade), ki je štel 27 dobro oboroženih vojakov. Poveljeval mu je poročnik Anton Krafogel – Boro iz Dolnje Lendave, ki je takoj naslednji dan kot komandant mesta Ormož z odredbo št. 1, ki jo je sopolpisal politični komisar Karl Vitanc, zahteval od vseh prebivalcev, da do 25. maja oddajo vse orožje, vojaško obleko in opremo, sanitetni material ter vsa prometna sredstva, ki so bila last bivše nemške vojske. V nasprotnem primeru bi jih postavili pred vojaško sodišče. Izvedelo se je namreč, da je civilno prebivalstvo skrivalo orožje in vojaški material. 16. maja pa je odredil policijsko uro od 21. do 5. ure za vse civiliste in vojno osebje, ki ni bilo v tem času v službi oz. na dolžnosti. Zadnje dni maja je posle komande mesta v Ormožu prevzela komanda mesta Ljutomer. Kmalu zatem je prispela v Ormož I. Inženirska brigada z večjimi številom vojnih ujetnikov nemške narodnosti, ki so morali nato odstranjevati mine, uporabljali pa so jih tudi za odstranjevanje ruševin, popravila cest in mostu ipd.

Že med vojno zasnovani odbori OF so na ravni mesta in okoliških vasi začeli opravljati oblastveno funkcijo takoj po odhodu Nemcev. Čeprav so v njih prevladovali v upravnih poslih nevešči ljudje, jih je prebivalstvo podpiralo v njihovih prizadevanjih za red in mir, saj so polagali temelje nove oblasti. Mestni in krajevni odbori OF, ki so v času svojega obstoja pri svojem poslovanju tudi uporabljali svoje lastne prepoznavne žige (ki so nadomestili medvojne nemške), so bili pod tem imenom dejavni do konca avgusta 1945. Sredi avgusta so bile namreč izvedene volitve v nove organe oblasti, ki so se od 1. septembra 1945 naprej (pre)imenovali v narodnoosvobodilne odbore (leto kasneje pa v ljudske odbore). Za bivši ormoški sodni okraj je tako obstajal okrajni narodnoosvobodilni odbor s

sedežem v Ormožu, ki je kot oblastveno višji organ usklajeval in nadziral delo podrejenih odborov – Mestnega narodnoosvobodilnega odbora Ormož in krajevnih narodnoosvobodilnih odborov po vaseh – ter gospodarska in obrtna podjetja na svojem območju. Poslovanje in pristojnosti vseh teh odborov je bilo urejeno z odlokom SNOS, ki je bil objavljen v Uradnem listu SNOS št. 2, z dne 21. 5. 1945. S tem ko je po koncu vojne takoj začela delovati nova oblast, ki se je srečevala s številnimi problemi pri tem, ko je zagotavljala opravljanje vseh za življenje in delo potrebnih funkcij, se je v odborih, odsekih in referatih močno povečala potreba po uradnikih in pomožnem osebju, tako da je bilo samo v Ormožu v teh organih zaposlenih kar do 80 ljudi (ki za to praviloma niso bili usposobljeni – niso imeli niti potrebnih znanj niti (še) izkušenj). Žal se še danes prepogosto kadruje po načelu, ki je takrat prevladovalo: »Saj ni važno, če kaj zna – samo da je naš!«. Do sredine junija 1945 so že bili konstituirani v glavnem vsi potrebni oblastveni organi, ki so se angažirali zlasti pri mobilizaciji ljudi pri obnovi porušene domovine, za kar so skrbeli v prvi vrsti z zavzetim političnim delom, saj so morali ljudi nagovoriti za prostovoljno delo pri popravilu cest, porušenega mostu čez Dravo, pripravljenosti na morebitno vojaško mobilizacijo (takrat še ni bila znana usoda vseh slovenskih ozemelj – Trst in Koroška). Pri takšni aktivistični propagandi je tudi preko objav agitacijskih okrožnic z napotki prednjačila zlasti Roza Zorčič – Breda, ki je bila sekretarka okrajnega odbora OF, objavljene pa so bile tudi v lokalnem glasilu »Novi čas«, ki je (šapirografiran) izhajal v Ormožu. Če je ob začetku okupacije v Ormožu igrala eno ključnih vlog ženska (Valerija Ja(h)n), ni bilo nič drugače po koncu vojne, saj vsepovsod naletimo na ime Roza Zorčič – Breda. Kot politično aktivistko jo je bilo zaslediti in srečati vsepovsod, tudi v okrajnem odboru Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ). Ta je 27. 5. 1945 pozval krajevne odbore, naj aktivno vključijo v politično

delo tudi ženske na vasi, jih ustrezno »zgradijo« (na obveznih »študijskih sestankih« – enkrat tedensko) in jim namenijo opravljanje določenih pomembnih nalog, mdr. za borbo proti špekulantom (t.j. ovajanje sokrajanov; metode delovanja se pač ne spremenijo, ne glede na nosilca oblasti, kajne?). Zapisnik s seje okrajnega odbora OF Ormož, dne 8. 6. 1945, razodeva po eni strani, s kakšnimi hudimi težavami so se spopadali (vsesplošno pomanjkanje živil, tekstila, živine idr.) v prvih mesecih svobode, po drugi strani pa je tipičen primer agitpropa iz prvih poveljnih let, ki kaže, kaj vse je bilo narobe in česa vse in na kak način se ne bi smelo reševati: »Pri ljudeh je treba popularizirati delo organizacije za zaščito naroda (OZNA) ..., da bo uživala podporo pri narodu« ... itd. Tukaj naj povem, da OZNA na ormoškem območju med vojno ni mogla niti zaživeti, saj niso našli primernih – dovolj zanesljivih ljudi.²⁵ V poročilu, zakaj edino v Ormožu niso vzpostavili mreže sodelavcev, je poudarjeno, da je primanjkovalo ustreznega kadra. To je bila posledica razbitja odporiške celice leta 1943 in zlasti leta 1944, ko je preostale aktiviste OF izdala ujeta terenka Helena Praprotnik – Dana. Paradoksalno je, da je OZNA resno računala prav nanjo, ko je načrtovala vzpostavitev mreže na tem koncu Slovenije!

25. maja 1945 je že poslovalo okrajno načelstvo narodne milice, ki ji je bila podrejena narodna zaščita. Na čelo tega novega organa (policija) so v Ormožu postavili Ivana Rojsa. 11. junija 1945 so končno spet odprli trgovine (a le za preskrbo z živilskimi proizvodi). Vojska je v politične namene organizirala miting 17. junija (če bi bilo treba mobilizirati ljudi). V ormoškem okraju je bilo 8 šol, za vsako sta bila na voljo v povprečju le po 2 strokovno primerno izobražena učitelja, zato je bilo treba poslati na tečaj učiteljskih pripravnikov 13 tečajnic, da bodo na hitro usposobljeni za poučevanje do 1. septembra, ko se bo začel pouk. 9. junija 1945 je bilo v Ormožu uradno odprtje prvega otroškega vrtca v mariborskem okrožju (referenta: Viktor Vipavec in Zora Zamuda). Dr. Jurij Čarf je poročal, da so zdravniki že začeli delati in da bodo do konca julija 1945 začeli cepiti otroke, ter, da so uredili prvo pomoč za delavce. Junija 1945 je bilo pri okrožnem odboru OF v Mariboru ustanovljeno javno tožilstvo, s katerim so bili dolžni sodelovati vsi podrejeni odbori OF kot oblastveni organi. Za pomoč javnemu tožilcu so vzpostavili aktiv narodnih tožilcev, ki pa so opravljali to funkcijo nepoklicno. Za to častno funkcijo so jih predlagala lokalna okolja (odbori OF, podjetja, ustanove ipd.).

Okupatorjevo medvojno oblast je po osvoboditvi maja 1945 nadomestila nova ljudska oblast, ki so jo takrat v Ormožu predstavljali: Krafogel Anton – poročnik, komandant mesta Ormož (na fotografiji označen s št.: 1), Masten Franc – predsednik/sekretar mestnega odbora Osvobodilne fronte (2) in Šonaja Milan – tajnik mestnega odbora Osvobodilne fronte (3). (Vir: SI_ZAP/0070/00068, Rokopisna zbirka, Kronika mesta Ormož 1877–1956).

²⁵ Ljuba Dornik Šubelj, Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, Arhiv Republike Slovenije, 1999, str. 206.

V Ormožu ni bilo rednega sodišča, saj okrajno sodišče ni delovalo. Sodnik dr. Dušan Pipenbacher je bil po vrnitvi iz izgnanstva dodeljen vojaškemu sodišču v Mariboru. Tukajšnje civilne spore pa so s pomočjo odborov OF ob sodelovanju kakega izkušenega pravnika skušali v prvi vrsti reševati na način poravnave med strankami (mediacija). Kazniva dejanja so prijavljali vojaškemu sodišču, politična kazniva dejanja pa je reševalo sodišče slovenske narodne časti v Mariboru, ki je imelo uradne dneve tudi v Ormožu (tukaj so obsodili kakih 40 oseb bodisi na zaporno kazen, prisilno delo, izgubo narodne časti ali/in izgubo premoženja). Junija 1945 je začela delati borza dela, julija 1945 pa so ustanovili okrajni odbor Rdečega križa, po vaseh pa njegove krajevne enote. 15. julija 1945 so nove oblasti izvedle popis hiš in prebivalcev na svojem celotnem območju. Prav tako so popisali vsa razpoložljiva prevozna sredstva in opravili zamenjavo denarja. Konec julija je bila odpravljena vojaška cenzura in ljudje so lahko začeli oddajati na pošti zaprta pisma. To se je ljudem sporočilo na »na običajen način« – v nedeljo po prvi maši pri cerkvi! Zadnje dni julija 1945 so ustanovili Nabavno in prodajno zadrugo (Naproza). Mestni odbor OF je prve mesece po vojni dejansko opravljal vse (oblastvene) funkcije občine s področja upravnih in drugih zadev. Rečemo lahko, da je bila prve mesece po osvoboditvi vsa oblast v Ormožu v rokah Franca Mastena in Milana Šonaja. Šonaja je bil (ob številnih drugih funkcijah) tudi predsednik stanovanjske komisije, ki je prevzemala v svojo posest (od tedaj naprej – splošno ljudsko) premoženje narodnih izdajalcev, ki jih je nova oblast z zakonom razlastnila. Na tej osnovi so vse nepremičnine in premičnine oseb, ki so ob koncu vojne pobegnile, komisijsko popisali in jih kasneje namenili za različno rabo oz. namen. Tako so v Heissovo vilo najprej naselili ljudi z Lente, ki so jim Nemci požgali hiše, a so jih kmalu preselili drugam, ker so to hišo namenili za potrebe

prihodnjega zdravstvenega doma (še danes domuje v njej zobozdravstvo). 12. avgusta 1945 so potekale volitve v narodnoosvobodilne odbore v krajih Ormož, Hardek z Dobravo, Litmerk, Pušenci, Frankovci in Lešniški Vrh. Z 850 glasovi od 1222 volilnih upravičencev je bil za predsednika mestnega ljudskega odbora Ormož izvoljen posestnik Peter Zdravec, za tajnika Jakob Megla, za odbornike pa: Martin Puklavac – poslovođa kletarskega društva iz Ormoža, Boris Veselič – hišni posestnik iz Ormoža, Ivan Hanželič – posestnik s Hardeka, Anton Kuster – posestnik v Frankovcih, Martin Skoliber – posestnik v Pušencih, Franc Žličar – delavec z Dobrave, Anton Kosec – železničar iz Ormoža, Ivan Masten – posestnik iz Pušencev in Božo Kuharič – trgovski pomočnik iz Ormoža. Pooblaščenci za okrajni ljudski odbor Ormož pa so postali Vladimir Ban – pravnik iz Ormoža, Franc Jeremic – posestnik in mlinar z Dobrave in Ivan Masten – posestnik iz Pušencev. Poročilo pravi, da »ni bila izvoljena nobena ženska zato, ker so ženske poverile svoje zaupanje moškim«. Preden so 1. septembra nastopili funkcijo pravkar izvoljeni, je Ormoški okrajni odbor OF 31. 8. 1945 še sprejel sklep o odstranitvi nemških napisov na vseh javnih krajih. Ob tej priliki ni prišlo le do preimenovanja teh organov in malenkostno spremenjene kadrovske zasedbe, ampak tudi do delnega prenosa nekaterih pristojnosti na druge organe. Meseca septembra 1945 sta bila v Ormožu tako poleg mestnega ljudskega odbora samostojni državni ustanovi le še mestna narodna (ljudska) milica in razdelek finančne straže. Druge ustanove pa so bile: javna bolnica, osnovna šola, nižja državna gimnazija, opekarna, žaga, vinarska zadruga in nabavno-prodajna zadruga ter otroško zavetišče. Na zahtevo delegata ministrstva za pravosodje, ki je posloval pri okrajnem narodnem sodišču, so bili na sestankih volivcev 17. avgusta 1945 izvoljeni za sodnike prisednike (porotniki) iz območja ormoškega mestnega odbora: iz Ormoža

Mirica (Ljubomira) Skoliber – roj. 24.1.1911(?), dejansko 1919), kmet v Pušencih Ivan Trstenjak – roj. 29. 1. 1888, kmet v Frankovcih Martin Ivanuša – roj. 3. 11. 1880, sodna uradnica v Ormožu Rozina Petek – roj. 2. 3. 1919, sodni uradnik v Ormožu Ivan Keček – roj. 12. 3. 1905, ekonom v Litmerku Ivan Kirič – roj. 21. 1. 1910 in kmet na Hardeku Ivan Hanželič – roj. 18. 8. 1902. Okrajno sodišče v Ormožu je bilo formalno obnovljeno takoj po osvoboditvi, je pa bilo kmalu spet ukinjeno, ko so 1. oktobra 1945 za celoten ptujski okraj ustanovili okrajno narodno sodišče na Ptuj. 29. november se je prvič praznoval kot državni praznik in je bil dela prost dan, z obvezno proslavo »da bi ljudstvo čutilo, kaj pomeni (za nas) 29. november« (rojstvo nove Jugoslavije). Za božič 1945 je okrajna oblast dovolila sečnjo smrečic, a z naročilom krajevnim odborom, da je »treba gozdne posestnike opozoriti, da je običaj božičnih dreves ne samo tuj, temveč tudi v škodo mladim gozdnim nasadom ...«. ²⁶

V grajskem poslopju je bilo poleti 1945 otroško zavetišče za tiste, ki so jih pripeljali iz Strnišča (foto: Vladimir Trop).

Popis dogajanja v mestu Ormož po osvoboditvi ne bi bil popoln brez omembe gradu in usod, vezanih nanj. Po svoje pa je čudno, da je grofovska družina vsa vojna leta lahko preživela tam, ne da bi jih kdo nadlegoval, saj tega ni bilo nikjer zaslediti. So pa grofico Irmo Wurmbrand-Stuppach ob koncu vojne partizani aretirali in za nekaj časa zaprli v Hrastovcu. Je morda vendarle bila naklonjena Nemcem? Zakaj so jo zaprli in ne zgolj razlastili – zgolj zato, ker je bila grofica ali zato, ker je nasprotovala slovenstvu in narodnoosvobodilnemu gibanju – saj odpora gotovo ni podprla? Med samo vojno ni bila v grajskem poslopju nameščena nobena vojaška enota. V poletnih mesecih 1945 pa so v grajske prostore pripeljali večje število (okrog 350 – večinoma otrok) zapornikov iz taborišča v Strnišču oz. iz Šterntala (današnje Kidričevo). To poglavje iz povejane ormoške zgodovine je zanimalo Rajka Topolovca, ki je v odmevni knjigi »Ormoški Petriček« ²⁷ napisal vse, kar je lahko izvedel o usodi k nam preseljenih ljudi. Rezultat

njegovega raziskovalnega dela pa je zaradi spolitiziranosti nekaterih političnih strank in tendencioznih interpretacij v nekaterih medijih vrgel grd madež na naš kraj in tukajšnje ljudi. Pri izbiri besed kaže biti zelo previden, še posebej če se manipulira z izrazom koncentracijsko taborišče. Ta izraz je namreč s svojo v širši javnosti uveljavljeno konotacijo (povezano z nemškimi taborišči smrti Auschwitz, Dachau idr.) sinonim za najhujša grozodejstva nad ljudmi (krematoriji) in pomeni stigmo za vse, ki so v teh tovarnah smrti

²⁶ Od začetka III. poglavja do sem je tekst večinoma povzet iz KMO.

²⁷ Rajko Topolovec, Ormoški Petriček, samozaložba, Ptuj, 2012.

to počeli. A kot so avtorju Topolovcu ob pripravi njegove knjige povedali nekateri (v otroškem zavetišču Ormož od 10. 8. 1945 do 22. 9. 1945) zaprti nesrečniki, so tukajšnji ljudje v okviru danih možnosti za njih naredili vse, kar se je dalo. Prav tako so mu izpovedali, da so se v Ormožu prvič po zelo dolgem času lahko (pre)najedli in da so jim tudi domačini pomagali (zbirali so oblačila zanje, jim čez grajsko obzidje »metali« hrano). V ormoškem gradu je res umrlo nekaj deset (38) otrok, a zato, ker so tako izstradani in hudo bolni že prišli sem iz taborišča v Strnišču in jih ni bilo več mogoče rešiti. Če jih ne bi pripeljali v Ormož, bi jih zaradi še mnogo slabših razmer v Strnišču umrlo neprimerno več. Upam si trditi, da so Ormožani (s svojo človečnostjo) takrat kvečjemu rešili precej otrok pred smrtjo, ne pa da se jim sedaj pripisuje, kot da so jih oni poslali v smrt. Ormožani (aktivisti OF in drugi), ki so bili takrat zadolženi za skrb nad temi nesrečniki, niso bili nikakršni zloglasni pazniki v koncentracijskem taborišču! Ni treba biti navdušenec nad partizanstvom in komunizmom, a treba je biti človek, ki zmore pošteno pogledati resnici v obraz in je ne potvarjati. Razširjanje tendenciozno prikazanih in interpretiranih informacij o takratnih razmerah je izprijeno in proti temu in neprimernemu prikazu razmer in usod otrok v Ormožu leta 1945 bi moral protestirati že avtor knjige sam, saj so njegovo delo politiki in novinarji zlorabili za pljuvanje po političnih in ideoloških nasprotnikih – seveda, če se (in upam, da se ne) tudi sam ne strinja z njimi. Zlasti pa bi proti potvarjanju resnice in zgodovinskih dejstev ter proti nepošteni stigmatizaciji poštenih domačinov iz Ormoža morali že zdavnaj protestirati oni sami. Ker tega niso storili oni, sem to storil jaz! Iz istega razloga, kot sem se lotil raziskovanja ormoške zgodovine, vezane na obdobje 2. svetovne vojne – ker želim ostati še

naprej ponosen Ormožan, ne pa da me bo zaradi razširjanja laži o mojem rojstnem kraju sram povedati, od kod sem! Proti lažem se (sicer s težavo) lahko najbolj učinkovito borimo z resnico, zato je treba ljudem omogočiti čim boljši in vsestranski uvid v to, kar se je v resnici takrat dogajalo v našem mestu.

Pozneje so namestili v grajske prostore oddelek jugoslovanske vojske, ki je bil stacioniran v Ormožu kakih pet let. V spomin se mi je neizbrisno zarisala tudi podoba kolone madžarskih beguncev, ki se je leta 1956 po spodleteli madžarski revoluciji pomikala skozi Ormož. Ljudje so počivali za takrat še obstoječim zidom, ki je ograjeval grajsko posest (proti sedanji Ljutomerski cesti), preden so nadaljevali pot proti zahodu, ki pa se je za večino končala na gradu Borl, kamor jih je namestila takratna jugoslovanska oblast, preden jih je vrnila nazaj domov. To je velika packa na sicer svetli zgodovini našega naroda v tistem času, ko smo se le nekaj let prej sami uprli Stalinu, drugega pa brez zadržkov vrnilo za železno zaveso.

Do konca julija 1945 se je vrnila domov večina ormoških izgnancev. Njihove nadaljnje usode so se razlikovale po osvoboditvi še bolj kot pred okupacijo. Nekateri so prevzeli funkcije in položaje v organih nove oblasti, nekateri so naredili kariere drugod (ker so v Ormožu v času njihove odsotnosti prve mesece po osvoboditvi izkoristili priložnost drugi ljudje), nekaj jih je videlo priložnost zase celo v OZNI, kak izgnanec se je prelevil v zagrizenega mladega aktivista, ki je preganjal špekulante itd. Nekateri so se z odporom proti okupatorju okoristili, spet drugi so ostali razočarani nad »novim razredom«. Kako zelo znano!

V. Sklepne misli

Če bi stene starih zgradb znale govoriti, bi

28 Dr. Attila Kovacs, Kam gremo, prijatelji? V svet!, Slovenija in madžarski begunci v letih 1956 in 1957, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2016.

povedale o Ormožu in Ormožanih marsikaj, kar je sicer ostalo neznan kot skrbno varovana skrivnost, ki so si jo ljudje le na skrivaj šepetali. Danes bi že lahko brez strahu povedale tudi kaj o tem, da nasprotnikov niso pretepali in mučili le med vojno in ne samo v zaporih, ampak tudi v kleti kake zasebne hiše sredi mesta. Pa o transformaciji splošnega ljudskega premoženja v zasebno lastnino, ko je novi oblastnik sčasoma hkrati iz malega (ženine majhne hiše) ustvaril veliko in se sam preselil v vilo pobeglega Nemca.

Niso pa bila neznan nekatera dejstva o drugih ljudeh, ki pa za nekatere očitno niso imela prav nobene teže, čeprav gre za moralno in etično sporne osebnosti iz zgodovine našega kraja. Zanimivo bi bilo slišati utemeljitve in pojasnila tistih, ki so omogočili postavitve doprsnega kipa človeku, ki je bil med 2. svetovno vojno glavni urednik časopisa, ki je podpiral kolaboracijo. Začudenju ne uide spominska plošča na pročelju hiše, ki jo je »podaril svojemu mestu« človek, ki je zaradi svojih političnih prepričanj ob koncu vojne odšel v tujino in ni nikoli več stopil na naša tla. Pa še tretji primer emigranta, ki mu danes v Ormožu prav tako nekateri povsem nekritično pojejo hvalnice zaradi njegove strokovne sposobnosti, poslovne ambicioznosti in uspešnosti, a povsem spregledajo, da je bil eden vodilnih kulturbundovcev in kot tak velik nasprotnik Slovencev. A to, da gre za skrajno kontroverzne osebnosti in kolaborante, ni delalo nobenih preglavic niti našim vrhovnim sodnikom, ki so konec leta 2019 dejansko rehabilitirali – še bolj negativno osebo od naštetih – (domobranskega) generala dr. Leona Rupnika.

V zahodnoevropskih demokratičnih in razvitih državah – za kakršno se Slovenija ima – spoštujejo zgodovino in vladavino prava in zato znajo in zmorejo razlikovati po zelo jasno začrtani in ostri ločnici med častnimi in nečastnimi dejanji. Nemoralna in neetična ravnanja so zato pri njih vredna obsodbe ter zaničevanja in ne

poveličevanja – kot pri nas, kolaboranti in izdajalci so pri njih vredni le prezira, ne pa rehabilitacije in postavljanja spomenikov! Le vzorniki nekaterih na našem vzhodu in jugu imajo s tem težave, naši zavezniki v boju proti fašizmu in nacizmu pač ne. Tako kot v času 2. svetovne vojne, tam še danes velja, da se izdajalcev in kolaborantov kategorično ne rehabilitira (še zlasti ne iz zgolj »procesnih« razlogov!) – in se niti ne poskuša zmanjševati njihove odgovornosti za napačne opredelitve in odločitve – in se jim ne postavlja raznih spominskih znamenj. Oboje – rehabilitacija in postavljanje spomenikov takšnim ljudem – je zavržno in obsojanja vredno, tako kot njihova medvojna dejanja. Ljudje, ki zanikajo ali zmanjšujejo pomen zločinskega obnašanja in ravnanja posameznikov, skušajo dejansko prevrednotiti oz. na novo (na)pisati zgodovino z namenom zamenjati vloge rabljev in žrtev. Za zmago objektivne resnice pa se je takšnim prizadevanjem treba najodločneje upreti in se zato seznaniti z dejstvi, da bosta zmagala etos in morala. Upam, da bo ta članek vsaj malo prispeval k temu.

Tudi soočenje z dogajanjem v Ormožu med leti 1941–1945 sproža zato številna vprašanja. Eno takih je, ali je mar v Ormožu že zmanjkalo poštenih in zavednih, pametnih, sposobnih in častnih ljudi iz preteklosti, ki bi si zaslužili javno spominsko znamenje (spomenik, spominsko ploščo, knjigo ali brošuro), ali pa so pri sodobnikih zgolj potisnjeni v ozadje in pozabo zato, ker se govori le o nekaterih drugih in drugačnih, ki so danes politično bolj sprejemljivi? Se bojim, da je tako, a za v prihodnje bi bil zelo priporočljiv razmislek in razlikovanje med narodoljubjem – ljubeznijo do domovine in sonarodnjakov ter njegovim nasprotjem – nacionalizmom in izključevanjem vseh drugačnih. To namreč vodi le k medsebojnemu sovraštvu in kaki novi vojni.

VI. Povzetek

Ormož je, tako kot drugi kraji na Štajerskem, med 2. svetovno vojno plačal visoko ceno okupatorju zaradi njegove nacistične ideologije, ki je z vojaško silo na rasni podlagi izvajal raznarodovalno politiko na slovenskih tleh. Izgon 120 najbolj zavednih Ormožanov v tujino, prepoved uporabe slovenskega jezika, prisilno delo ter napotitve v tujčevo vojsko, pregoni in zapiranja odpornikov iz vrst OF, pošiljanje odpornikov v koncentracijska taborišča in streljanja talcev so zaznamovali obdobje njihove okupacije, katere končni cilj je bil priključitev te lepe dežele k nemškemu rajhu in izkoreninjenje slovenstva na tem ozemlju. Kljub okupatorjevemu nasilju (ob izdatni pomoči posameznih domačih izdajalcev) so se narodnozavedni domačini sprva posamično, nato pa vedno bolj organizirano in množično zoperstavljali tujcu in prispevali k njegovemu pregonu iz naše domovine. So pa ta njihova prizadevanja spremljala vsa protislovja iz časa po

koncu 1. svetovne vojne, ki pa so deloma ostala aktualna tudi po osvoboditvi. Tako lahko mirno zapišem, da za slovenske ljudi ni bilo dobrih let vso prvo polovico 20. stoletja. Zaradi nakopičenih nasprotij v družbi je mir trajal le 23 let po končani 1. svetovni vojni, od konca 2. svetovne vojne je nato minilo 46 let miru v socializmu do novega vojnega spopada na naših tleh, ko nam je leta 1991 končno uspelo priti do lastne države. Kot da mir ne bi bil najbolj zaželen vrednota, je tudi teh zadnjih 29 let slutiti stanje neke prav posebne vojne med nami Slovenci, ki jo bijemo sicer z vsemi drugimi sredstvi – le z orožjem (še), k sreči, ne. Skrajni čas bi že bil za streznitev in prevlado zdrave kmečke pameti, da bi si končno spet zmogli izvoliti za naše predstavnike in ajvišje voditelje spoštovane ljudi, ki bi si to zaslužili s svojimi visokimi človeškimi kvaliteta in predanim delom za dobro naše domovine in vseh njenih ljudi. S takšno vizijo so se odločali za upor proti okupatorju in žrtvovali svoja življenja naši predniki.

Viri

Pisni viri so navedeni sproti, ustna pričanja pa hrani zapisana avtor.

Zahvala

Moje prizadevanje in trud ne bi imela posebnega smisla, če ne bi mogel rezultata svojega raziskovanja zgodovine mesta Ormož objaviti in tako nove vednosti o obdobju 1941–1945 prenesti še drugim ljudem. Brez posluha Zgodovinskega društva Ormož in še posebej njegovega spoštovanega predsednika Toneta Luskoviča to ne bi bilo mogoče. V njihovi strokovni publikaciji Zgodovinski zapisi je tako v treh delih priobčeno gradivo (ki ga v knjižni obliki do sedaj za mesto Ormož še ni bilo), ki je pomembno za poznavanje zgodovine našega mesta.

Hvala tudi Zgodovinskemu arhivu Ptuj in Pokrajinskemu muzeju Ptuj-Ormož za pomoč pri iskanju dokumentov po arhivih. Verodostojnost kakega dela in njegovega avtorja namreč zagotovijo le podatki in dejstva, ki jih je moč preveriti v dokumentih (in samo takšne sem uporabil in si jih zato tudi upal zapisati).

Posebna zahvala gre našemu rojaku, pravniku dr. Alojziju Trstenjaku kot dejanskemu avtorju vsebine III. poglavja o obdobju 1941–1945, ki sem ga skušal le čim bolj jasno in verodostojno povzeti za potrebe pričujočega teksta. Brez njegovega zelo natančnega zapisa o velikonemški dobi iz Kronike mesta Ormož 1877–1956 ne bi imeli na voljo praktično nobenega drugega verodostojnega vira, na katerega bi se lahko oprli pri raziskovanju medvojne zgodovine Ormoža.

Hvaležen sem ljudem, ki navdihujejo in so mi vzor. Taka sta spoštovana ustavna pravnik dr. Ivan Kristan in prof. dr. Janez Šinkovec, ki sem ju imel kot študent privilegij poslušati in se od njiju učiti. Dr. Kristan se še v visoki starosti zelo jasnega uma kot eden redkih glasno zavzema, da mora Slovenija (kot pravna naslednica po razpadli Jugoslaviji) notificirati Avstrijsko državno pogodbo. Dr. Šinkovec pa nam je kot študentom prava položil na srce :

»Bolj kot to, da znaš zakone brati, je pomembno, da jih razumeš!« Dejal je, da »bo njegovo pedagoško poslanstvo izpolnjeno, če nas bo naučil misliti«. Do dogajanja danes in v preteklosti mora človek zavzeti jasno stališče, ki pa si ga lahko izoblikuješ le z znanjem in razumevanjem. Izpita iz človečnosti in širine umskega obzorja danes marsikdo ne opravi – tudi med vrhovnimi in ustavnimi sodniki, če so zgolj črkobralci, saj s tem povzročajo le nove krivice in nova razočaranja.